
KNAPP ÉVA

II. Rákóczi Ferenc és a *veritas*-gondolat

II. Rákóczi Ferenc életművének nincs olyan része, amelyben ne foglalkozna valamilyen formában a *veritas* kérdésével. Jóllehet írásaiban eltérő arányban és hangsúllyal, folyamatosan keveredik a történelmi, teológiai, morális, logikai és filozófiai gondolkodás, s a vallási, politikai és etikai irodalom műfajai „összeötözőve” jelennek meg, a művek ebben a vonatkozásban egymásra utalnak. Rákóczi Augustinus nyomán, karmalduli-janzenista ösztönzésre, grosbois-i olvasmányélmények és a rodostói magánkönyvtár felhasználásával foglalkozott az igazság kérdésével. Az alapvetően bibliai és augustinusi eredetű, Janseniuséhoz és több más szerzőéhez közel álló fogalomhasználat révén a művek többféle igazság-felfogással szembesítenek, miközben a szerző folyamatosan azt igyekszik bizonyítani, hogy ezen a téren is önállóan gondolkodik, és véleménye különbözik másokétól. Rákóczi *veritas*-konceptiója éppúgy szinkretista jellegű, mint a bűnről, a kegyelemről, a szabad akaratról, az eleve elrendelésről és a kiválasztottságról alkotott felfogása. A *veritas* Rákóczi számára személyes fogalom, egyben a művek alapvető tényezője és fontos szervező elve, de nem egyenlő mértékben, s nem vált olyan mértékben rögeszmévé, mint például Saint-Simonnál.¹

Kulcsszavak: II. Rákóczi Ferenc, *veritas*, *justitia*, janzenizmus, Aurelius Augustinus, Cornelius Otto Jansenius, Louis de Rouvroy Saint-Simon hercege

A *veritas* a 17–18. század egyik központi filozófiai és teológiai problémája. Descartes evidencián nyugvó bizonyosságként határozta meg az igazságot, amelynek garanciája Isten mint az igazságok teremtője.² Leibniz az észigazságok és a tényigazságok megkülönböztetésével, valamint a tapasztalati igazságokkal foglalkozott elsősorban, amelyeket az

¹ A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg.

² DESCARTES, Med. III; Disc. 4.

elégséges ok elvére vezetett vissza.³ Míg Malebranche három kötetes értekezésben tárgyalta az igazság keresésének kérdéseit, s az igazság és az igazságosság embereket egyesítő szerepét hangsúlyozta,⁴ a skolasztika igazság-terminológiáját és teológiáját továbbfejlesztő újskolasztika többek között kidolgozta az igazság elleplezésének (*occultatio veritatis*) új elméleteit és ezek bírálatait. A janzenisták *veritas*-konceptiói rendszerint történetfilozófiai és erkölcszológiai keretek közé illeszkednek. A francia emlékiratok *veritas*-diskurzusai, az emlékirók sajátos viszonya a *veritas*-problémához önálló kutatási témává vált az utóbbi évtizedekben. Kiemelkedő szerepet játszik a *veritas*-fogalom Saint-Simon emlékirataiban; Bethlen Miklós önéletírásában magát Istent hívja bizonyossággul, hogy „igazsággal ír”.⁵

A kora újkori teológiai *veritas*-diskurzusok fő forrása – a Biblia, azon belül János és Pál apostol mellett – Augustinus, aki az igazság fogalmát állította gondolkodásának egyik középpontjába. A *Confessiones* X. könyvének XXIII. fejezetében, amelyre a *Confessio peccatoris* végén Rákóczi külön hivatkozott, Augustinus az igazság mindenekfölött való szeretetének fontosságát,⁶ a XII. könyv XII. fejezetében az igazság változhatatlanságát (*incommutabilis*) hangsúlyozza. Különböző műveiben hol az Atyával, hol az Igével, hol Krisztussal azonosítja az igazságot (vö. például *Conf.* VII, IX, 13; *De Trin.* VI ff.), a *De civitate Dei* egyik témája a *veritas*, a tévedhetetlenség és a tekintély problémája. Augustinus a hazugság legnagyobb ellensége (*Contra mendacium; De mendacio*); az igazság–hazugság/hamisság szembeállítás a *Confessiones* egyik ismétlődő motívuma. További jellegzetes augustinusi témák az önszeretet és az igazság ellentéte (*Civ. Dei*, XIV, XIII, 1) és az igazság előírása szerinti cselekvés. A klasszikus augustinusi gondolat, amely szerint az igazság a szívben lakik, s csak a szeretet révén lehet megismerni azt, a 17. század második fele erkölcsi gondolkodásának egyik toposzává vált.⁷

³ LEIBNIZ, *Monadologie*, 32. §.

⁴ MALEBRANCHE (1992: I, 223).

⁵ BETHLEN (1943: XXVI–XXVII).

⁶ Vö. továbbá AUGUSTINUS, *De vera religione*, 49, 95.

⁷ GUION (2002: 159; 191).

A *veritas*-diskurzus jelentőségére II. Rákóczi Ferenc életművében Köpeczi Béla hívta fel a figyelmet. A *Mémoires [...]* kritikai szövegkiadásához készített tanulmányában azt írta, hogy „az igazság [...] előtérbe állításában [...] a janzenizmus hatását is felfedezni véljük”.⁸ A *bujdosó Rákóczi* című összegző munkájában Rákóczi janzenizmusának,⁹ továbbá a *Confessio peccatoris* és a *Réflexions* tárgyalásakor¹⁰ foglalkozott az igazság problematikájával.¹¹ Hangsúlyozta, hogy Rákóczi ragaszkodik Augustinus igazságkereső szelleméhez, és munkáiban folyamatosan összeveti az „igaz ember” tulajdonságait a világfiéval.¹² A közelmúltban a Rákóczi-kutatás további lehetséges irányának számbavételekor,¹³ majd kijelölésekor Tüskés Gábor irányította ismételten a figyelmet a *veritas*-fogalom vizsgálatának szükségességére.¹⁴

Amikor II. Rákóczi Ferenc 1711. február 21-én átlépte a magyar-lengyel határt, nem tudhatta, hogy örökre elhagyja hazáját. Néhány évvel később, az 1715. évi 49. törvénycikk 2. paragrafusában értelmében – mivel elutasította a Szatmári békeszerződést – követőivel együtt üldözendő, bárhol elfogandó személlyé vált, s a haza ellenségévé, árulóvá, az igazi szabadság felforgatójává (*eversor verae libertatis*) és száműzötté (*proscriptus*) nyilvánították.¹⁵ E törvény híre, franciaországi helyzetének alapvető megváltozása, XIV. Lajos betegsége, majd halála egyaránt ösztönözte Rákóczit a grosbois-i elvonulásra, ahol – mint ismert – életgyónást végzett, kamalduli ajánlásra könyveket olvasott,¹⁶ és elsősorban

⁸ KÖPECZI (1978: 444).

⁹ KÖPECZI (1991: 481).

¹⁰ Az „igazságosság – justice”-t mint erényt mutatja be. KÖPECZI (1991: 527).

¹¹ KÖPECZI (1991: 489–499).

¹² KÖPECZI (1991: 493; 499).

¹³ TÜSKÉS (2016: 23–39).

¹⁴ TÜSKÉS (2018). Vö. TÓTH (2009); TÓTH (2016).

¹⁵ [...] Rákóczius et Berchénius [...] Patriae publici Hostes, Perduelles, veraeque Libertatis Eversores, vi praesentis Statuti legitime proscripti, et [...] demeritum Juris poenam persequendi, et captivandi [...] declararunt. Decretum I. Anni 1715, Articulus 49, §2, in: CORPUS (1779: 109).

¹⁶ Így például „Multum mihi proderat lectio libelli spiritualis quem mihi legendum dederat P. Major Camaldulensium de Importancia Salutis [...]” RÁKÓCZI *Confessiones* (1876: 240). A *Confessio peccatoris* e kiadását a továbbiakban a CP rövidítéssel és oldalszámmal hivatkozom. A jelzett mű, René RAPIN, *De importantia Salutis – L’importance du*

Augustinus mintáját követve elkezdte papírra vetni műveit. Élethelyzete, személyének és fejedelmi törekvéseinek egyre nyilvánvalóbb háttérbe szorulása az európai politikában elősegítette a szembesülést a múlttal és a jelen kihívásaival. Bár az életmű különféle műfajú és célzatú szövegekből áll,¹⁷ mindegyikben előkelő helyet foglal el az igazság témája. Az igazság eszméje és összetett fogalmi rendszere a jezsuiták által gondosan nevelt, magas szinten iskolázott Rákóczinak egyszerre jelentett önmagában vizsgálható problémát, kontextuális kihívást és egy hatalmát veszített fejedelem (államférfi, hadvezér, politikus) vágyát korábbi döntéseinek igazolására.

Rákóczi *veritasra* irányuló figyelmét a remény és a kilátástalanság kettőssége mellett alapvetően meghatározza folyamatosan változó önértelmezése. A *Confessio peccatoris* egyik helyén Istent egyedül méltónak tartott „beszélgetőtársnak” nevezi, s a következőképpen mutatja be magát: „Találni fogsz bennem meglehetősen kiemelkedő származást, melyet hazám történelmében ünnepeltek, szerettek, és javadalmak birtoklásával teljesítettek ki; nemes jellemet, sokféle tudománnyal kiművelt erkölcsöket; megtalálod bennem a világi tisztségek és az erkölcsi erények követőjét, a barátságot és a [...] hűséges barátot, a hazáját szerető polgárt, a haza szabadságának védelmezőjét, a koronák megvetőjét, az igazságszerető fejedelmet [...].¹⁸ Közvetlenül e rész előtt Rákóczi felvázolja a számára fontos társadalmi közeget is: „[...] bárki vagy is [...] bármely világi rangú légy is, akár fejedelem, akár udvaronc, akár filozófus, akár katona, akár politikus [...]”.¹⁹ A két idézet lényegében egybehangzik, s bizonyít-

Salut, rendelkezésre állt a rodostói könyvtárban is. Vö. KNAPP-TÜSKÉS (2016: 239, nr. 62).

¹⁷ Így emlékirat, vallomás, elmélkedés, fejedelmi tükör, értekezés, imádság.

¹⁸ „[...] habebis in me originem sat illustrem et in patriae meae historiis celebratam amatam et possessione bonorum completam, indolem, mores multarum rerum scientiis excultos, habes honestatis mundanae et virtutum moralium sectatorem, amicum fidelem amicitias, [...] civem patriam amantem, et libertatis ejus defensorem, coronarum contemptorem, Principem justitiae amantem [...]” CP 247. A *Confessio peccatoris* magyar fordítását SZEPES 2019 kiadásából hivatkozom V rövidítéssel és oldalszámmal – itt: V 202.

¹⁹ „[...] quisquis es [...] ex quocunque statu mundano seu princeps, seu aulicus, seu philosophus, seu miles, seu politicus [...]” CP 246–247 / V 202.

ja, hogy műveiben Rákóczi nem tud (és valószínűleg nem is akar) elszakadni vagy elvonatkoztatni önmagától, látószögét alapvetően megszabja fejedelmi tudata. Ezt az alapértelmezést egészíti ki énképének további elemeivel: az udvari emberével (ahogy ő is élt a francia királyi udvarban), a katona-hadvezérével (aki sérelmi harcot vívott 1703–1711 között), a politikusával, s nem utolsó sorban az élet változó helyzeteivel szüntelenül szembesülő vagy szembesülni kényszerülő íróéval. Ez a szemlélet folyamatosan érvényesül az 1711 utáni, Magyarország határain kívül leélt évtizedekben, amikor Rákóczi visszatekintve bemutatja és példázatnak (*exemplum*) állítja önmagát, mint bűnös, istenkereső és esendő embert. E keretek között a *veritas*-diskurzus egyéni és egyénivé tett változatai az életmű egyik fő rendezőelveként tűnnek fel. Ezzel kapcsolatos reflexióiban Rákóczi mindvégig kimagasló jelentőséget tulajdonít az isteni akaratnak mint az igazság beteljesítőjének.

A *veritas*-értelmezések elsősorban az öntudat és önbecsülés, az értelem és az érzékek kontextusában helyezkednek el. Ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy míg a magyar nyelvben az „igazság” fogalmára egyetlen kifejezés létezik, ami jelzőkkel ellátva módosítható,²⁰ a latinban és a franciában több, így a *veritas/véracité*, *verum*, *justitia/justice*, *aequitas/équitable*. Ezek a fogalmak magyarra fordítva egyaránt jelenthetik az igazságot és az igazságosságot, s egymáshoz viszonyítva szinonimák lehetnek. A régi magyar nyelvben a *veritas* kifejezést a 'valóság' szóval is vissza lehetett adni,²¹ ennek felel meg a franciában a *la vérité*, *la réalité*, *le réel*, *le véridique* és *le vrai* jelentése. Rákóczi folyamatosan él a *veritas* és a *justitia* fogalmakkal, valamint azok változataival, részben azonos vagy közel azonos értelemben; Istent például egyaránt nevezte *veritas aeternának* és *justitia aeternának*. Ugyanakkor többször megfigyelhető, hogy eltér egymástól a *veritas* és a *justitia* kifejezések jelentéstartománya. Míg a *veritas* követi a görög *alétheia* jelentését (leplezetlenség), és vonatkozik az emberi tudattól független létezőnek tartott, megváltozhatatlan igazságra is, addig a *justitia* kollokáció egyaránt hordozza az 'igazságszolgáltatás', 'méltányosság', 'igazságosság', azaz emberi meg-

²⁰ Az igazság szinonimáiként számon tartott kifejezések, így a való, valóság, faktum, tény, realitás jelentése nem fedi teljes mértékben az igazság fogalom értelmét.

²¹ SZENTZI MOLNAR (1767: 581).

egyezésen, jogon alapuló, a különböző történelmi korszakokban változó tartalmú fogalom és az isteni igazságosság jelentését. A felsoroltak mellett Rákóczi folyamatosan használja a 'justificatio' kifejezést is, az 'igazzá tevés', a 'helyes cselekvés' és a 'büntől való megmenekülés Isten kegyelme által' tartalommal. A *veritas–justitia* kettős fogalomhasználat további nyelvi változatokat is létrehozott, így például az igazság elhallgatása (*reticentia veri*), az igazság szerint (*ex vero*), az igazságos (*aequus, iustum est, iustus*) kifejezéseket, valamint olyan jelzős szerkezeteket, mint a *suprema veritas* és a *veritas pura*. Rákóczi egyaránt használta a meztelen, pucér igazság (*veritas* értelemben) és a vak vagy serpenyős igazság láttató erejű képét a *justitiára*, ami jelezheti a XVII–XVIII. századi irodalmi emblematika bizonyos fokú ismeretét.

Az *Aspirationes* az egyetlen írás az életműben, amelyben némi következetességet fedezhetünk fel a fogalomhasználatot illetően.²² Az *Aspirationes Principis Christiani* című első részben Rákóczi hét alkalommal következetesen a „*justitia*”²³ kifejezést alkalmazza, amikor valamiféle emberi cselekvéshez társítja azt, s csupán egyszer a „*veritas*”-t, az előzőt meghaladó értelemben.²⁴ Ugyanezen mű második részében mindössze egyszer említi az igazságot, „*justitia*” formában.²⁵ A harmadik, *Aspirationes contemplativae ante et post sacram communionem* című, legterjedelmesebb részben eleinte öt „*justitiá*”-val, majd vegyesen *veritas–justitia* szóhasználattal szembesülünk, 39:27 gyakorisággal, eltérő, az első részhez közel álló árnyalatokban.²⁶

További nehézséget jelent a vizsgálatban az életmű kronológiai bizonytalansága.²⁷ A művekben megtalálható datálásokat és a kikövetke-

²² RÁKÓCZI *Aspirationes* (1994). A továbbiakban az A rövidítéssel, az oldal és a szövegsor számával hivatkozom. A tanulmányban az életmű darabjait a kutatás által alapnyelvűként kezelt szövegekből idézem.

²³ „in justitia” A 11, 5; „thoracem justitiae” A 12, 7; justitiae” A 12, 9; „tribunal justitiae” A 12, 19; „vicarius justitiae tuae” A 12, 21; „justitia” A 12, 23; „justitia tua” A 21, 13.

²⁴ „Spiritus [...] veritatis” A 14, 5.

²⁵ A 25, 2.

²⁶ A 45–84. oldalakon.

²⁷ Vö. KÖPECZI (1991: 489–569); TÜSKÉS (1997: 959–964). A RÁKÓCZI (1997) szövegkiadás Pentateuch-elméleteire a továbbiakban az MP rövidítéssel, az 1723-as év elméleteire az M1723 rövidítéssel és az oldalszámmal hivatkozom.

tetett vagy kikövetkeztetni vélt időrendet relativizálja a körülmény, hogy Rákóczi visszatérően javította, illetve javíttatta szövegeit, módosította és kiegészítette írásait. A dolgozat az életmű eddig megjelent kritikai kiadására és a *Confessio peccatoris* 1876-os kiadására támaszkodik, s épít az azokban közölt tanulmányokra és Rákóczi irodalmi hagyatékának összegző áttekintéseire.²⁸ További ösztönzést jelentettek a Rákóczi írói munkásságának mélyebb megismerését célzó, közelmúltban készült, a korábbi vizsgálatoktól részben eltérő módszertanú dolgozatok, amelyek az önismeretet, a fikció és valóság kapcsolatát, egy hangsúlyos fogalmat (bűn),²⁹ valamely teológiai-dogmatikai tanítás (kegyelem) egyéni összetevőit³⁰ vagy egy-egy mű forrásvidékét járják körül.³¹

A dolgozatban választ keresek a kérdésre, hogyan befolyásolja a *veritas* fogalma az életmű szerveződését, a más szövegekhez fűződő viszonyt, milyen szerepet tölt be az elbeszélő formák alakításában, Rákóczi önábrázolásában és az események bemutatásában, s hogyan alakítja a tárgy és a nyelv kapcsolatát, a stílus sokféleségét. Megvizsgálom azt is, milyen típusú helyzetekben, milyen szövegösszefüggésekben és milyen szinteken tárgyalja vagy említi Rákóczi a *veritas* fogalmát, vannak-e különbségek az egyes művek *veritas*-diskurzusai között, s van-e Rákóczinak saját *veritas*-konceptiója.

Rákóczi és az igazság: alapvetés

A *veritas* diskurzus egyik, viszonylag korainak feltételezett, fontos dokumentuma a *Mémoires*-hoz³² készült szerzői ajánlólevél, amelynek címzettje az Örök Igazság/*La Vérité Eternelle*. A kifejezés itt egyértelműen Istenre vonatkozik, aki Rákóczi meglátása szerint az igazságnak nemcsak ismerője, hanem azonos vele, ő maga az igazság. Az Örök Igazság szókapcsolat eszerint megszemélyesíti az igazságot, metaforikus kifeje-

²⁸ Ld. az Archivum Rákóczianum III. Osztály: Írók, II. Rákóczi Ferenc művei I, III, IV, V; CP; KÖPECZI (1991: 467–569); HOPP (2019: 357–478); KOVÁCS (2020: 121–134).

²⁹ Ld. pl. TÓTH (2009); TÓTH (2016); TÜSKÉS (2016b); TÜSKÉS (2017); TÜSKÉS (2016c); TÜSKÉS (2018b); TÜSKÉS (2019).

³⁰ TÜSKÉS (2020).

³¹ KNAPP (2019).

³² RÁKÓCZI *Mémoires* (1978). A továbbiakban az MM rövidítéssel, az oldal- és a szövegsor számának a megadásával hivatkozom.

zés Istenre. Egyúttal ő Rákóczi választott, meztelen vezetője,³³ akihez az a vágya irányította, hogy tanúságot tegyen az Igazság mellett.³⁴ Az utóbbi kifejezést Rákóczi minden valószínűség szerint a Bibliából merítette: a tanúságtétel ott a Szentlélekre vonatkozik,³⁵ Rákóczi itt önmagára vonatkoztatja. Ugyanitt néhány sorral később egy újabb fordulattal az újszövetségi példázat tékozló fiújával azonosítja magát, akinek „szerepé”-ben Istenhez fordulva inkább irgalmat, semmint igazságot kér magának.³⁶ Az ajánlás szövegének igazsággal kapcsolatos további diskurzusa szerint Rákóczi ítéletet vár az Örök Igazságtól.³⁷ Megállapítja, hogy a teremtmény igazsága csak a Teremtőtől származhat,³⁸ s jogosnak tartja Isten igazságának személyére vonatkozó elismerését, mivel – meggyőződése szerint – örök isteni törvények határoztak róla.³⁹ Végül megerősíti szándékát, hogy munkájában a tiszta (meztelen) igazságot akarja előadni.⁴⁰ Az ajánlólevél alapján megállapítható, hogy Rákóczi gondolkodása a *veritas*ról többszörösen összetett, értelmileg változó, terminológiája és logikája ingadozó, kifejezésmódja esetenként költői-retorikus, pontosan nem mindig követhető.

A *Confessio peccatoris* I. könyvében a „*creatura*” igaza kapcsán, a világi ember sajátos logikájával – elsősorban augustinusi allúziók igénybe-

³³ „C'est pourquoi, prenant pour guide la vérité toute nue [...]” MM 12, 16. A meztelen igazság jól ismert a megszemélyesített igazság képi ábrázolásairól, a szövegkörnyezet-től függően lehet allegória vagy embléma.

³⁴ „Le seul désir de rendre témoignage à la Vérité [...]” / „Csak a vágy, amit tőled kaptam, tanúságot tenni az Igazság mellett [...]” MM 11, 6 / MM 295, 5–6.

³⁵ 1Jn. 5,6.

³⁶ „Je ne souhaite rien, sinon que par la connoissance des premières, ils reconnoissent que je suis un pécheur et que vous êtes un Dieu plus rempli de miséricorde que de justice; enfin que vous êtes un Père tendre, et que j'ai été un enfant prodigue.” MM 12, 22–26 / MM 295, 30–33.

³⁷ „Que le jugement de ce que je dois rapporter soit toujours à vous, O VERITE ETERNELLE!” MM 13, 16–17 / MM 296, 8–9.

³⁸ „[...] puisque toute bonté et toute vérité de la créature ne peut émaner que du Créateur.” MM 13, 19–20 / MM 296, 11.

³⁹ „[...] il est juste que je reconnoisse dans l'humilité ma présomption, et votre Justice, de ce que vous en avez selon vos Décrets éternels disposé autrement, et d'une manière plus avantageuse à mon salut.” MM 14, 23–25 / MM 296, 39–41.

⁴⁰ „Recevez cette pure intention que j'ai de rapporter la vérité toute nue dans ce que j'ai fait.” MM 15, 2–3 / MM 296, 47–297, 1.

vételével – arról értekeznek, hogy az embernek csak az lehet a sajátja, amit a teremtő adni akart neki, és maga az isteni igazság nem engedte, hogy az ember bűnösnek teremtessék.⁴¹ A gondolat folytatása az ember bűnbeesésére, Isten egész teremtést átható akaratára és elrendelésére, az embernek adott szabad akaratra vonatkozik, retorikai kérdés formájában: ha az ember nem vétkezik vagy a bűnbeesés után Isten vissza helyezte volna korábbi állapotába, Isten vajon kivel szemben gyakorolhatná igazságosságát („*justitiam tuam*”).⁴²

Rákóczi hódol az igazságosságnak („*adoro justitiam*”),⁴³ s arra vágyik, hogy írói munkáját áthassa az igazság („*pateat veritas*”).⁴⁴ Kutatja, kívánja a *veritas aeterna* megismerését,⁴⁵ és eközben az „*interna veritas*” megerősítését reméli szívében.⁴⁶ A *Confessio peccatoris* egy másik helyén, ahol arra kéri Istent, hogy fogadja el tőle az adott évben írt *Vallomását*, megjegyzi, hogy annak igazságát és egyszerűségét (őszinteségét) egyedül Isten ismeri („*tu solus nosti veritatem et simplicitatem ejus*”), ő pedig érzi, hogy mindezt az örök igazság, azaz Isten színe előtt, az ő tanítására és sugallatára írta le.⁴⁷ Megjegyzi azt is, tudja és ismeri („*scio et nosco*”) az isteni igazságosságot („*justitiam tuam*”), amely által Isten száműzetésre és nyomorúságra ítélte.⁴⁸ Hasonló gondolatot fogalmaz meg Rákóczi a *Réflexions sur les principes de la vie civile et de la politesse d'un chrétien* gyermekeihez írt bevezetőjében (Rodostó, 1722), amikor az igazság megismerését az isteni gondviseléstől rá mért csapásokkal hozza összefüg-

⁴¹ „*Ipsa justitia tua non permisit, ut eum peccatorem creares*” CP 76 / V 68.

⁴² CP 76 / V 68.

⁴³ CP 78 / V 70.

⁴⁴ CP 247 / V 203.

⁴⁵ „[...] o veritas aeterna, quam quaero et desidero, ut te plus agnoscendo plus appetam et appetendo plus diligem!” MP 321.

⁴⁶ „Tu scis, Domine, me non altum sapere, non supra me ambulare, non denique his, quae scripsi, alios docere velle, sed pro nutrimento fidei propriae, pro confirmatione interna veritatis in corde meo contemplando conscripsisse et scripta conservare, ut ex illis, quae bona sunt, sit tibi soli, Deus, honor et gloria in saecula saeculorum.” MP 334.

⁴⁷ „Sentio ego, o aeterna veritas, haec omnia me in conspectu tuo, te docente et dictante, conscripsisse” CP 377 / V 310.

⁴⁸ CP 332 / V 274.

gésbe,⁴⁹ s az igazságnak tulajdonítja, hogy megtanulta, minden ember úton járó a földön.⁵⁰ A *Tractatus de potestate Prologusa* is a szerző Istentől származó büntetésének tudatosításával, sorsának az igazságosság példájává („*exemplum Iustitiae*”) alakításával kezdődik, megfellebbezhetetlen, uralkodói hangvételi megszólítással: „*Audite Principes et Populi terrae [...]*”.⁵¹ Itt is arról biztosítja Istent, hogy a legteljesebb alázattal, az ő igazságának és igéjének színe előtt ír.⁵² Az egyik *aspiratió*ban Isten igazságos rendelkezései következményeinek tudja be az élet keserűségeit, amelyeket Isten szeretete tesz édessé.⁵³

A *Confessio peccatoris*ban a cenzorok által elmarasztalt, ma szöveg-szerűen ismeretlen elmélkedéséről Rákóczi azt írja: annak folytatása egyúttal gyóntatója által kirótt penitencia, hogy jobban megismerje az igazságot („*ut amplius meditarer cognoscerem veritatem*”).⁵⁴ Az utóbbi körülmény – kimondatlanul is – érzékelhető a Mózesi Könyvekről (*Pentateuch*) készült meditációkon és az 1723-as év elmélkedésein. A Számok könyvéről (*Numeri*) készített meditációkban nyíltan említést tesz arról, hogy papi vezetésben részesül, mégpedig az igazság által („*per veritatem*”) és így érhet majd célhoz, azaz Krisztus által Istenhez.⁵⁵

⁴⁹ „Mes Chers Enfants, la providence de Dieu dont les voies sont impenetrables aux hommes, par les traverses qu'elle m'a envoyées, m'ayant conduit à la connoissance de la verité [...]” RÁKÓCZI *Réflexions* (1984: 13, 1–3), a továbbiakban az R rövidítéssel, az oldal és az adott sor(ok) számával hivatkozom.

⁵⁰ „La verité m'a fait connoitre que tout homme etoit voiageur sur la terre, [...]” R 13, 9–10. Hasonló gondolat, ld. 72. jz.

⁵¹ RÁKÓCZI *Tractatus* (1984: 99, 1–3), a továbbiakban a T rövidítéssel, az oldal és az adott sor(ok) száma megadásával hivatkozom. E mű további részében ismételt, ugyanakkor már nem csak a szerzőre vonatkozóan olvasható, hogy az emberi lét nyomorúsága a bűn igazságos büntetése (T 124, 28–30), illetve hogy a bűn igazságos büntetéseként Isten azt adja mindenkinek, amit ő akar és ami igazságos (T 124, 44–45).

⁵² T 99, 35–36.

⁵³ „Charitas porro tua dulcorat amaritudines vitae hujus, quia sunt sequelae justae ordinationis tuae.” A 37, 24–25.

⁵⁴ CP 361 / V 297.

⁵⁵ „Secus enim veritates non essent, si me alio ducerent. Sed me duxerunt per veritatem, et sic ad te perveni per Christum, ad quem me duxerat consideratio sacerdotalis [...]” MP 258.

Meditációinak célja állítása szerint nem az, hogy másokat oktasson, hanem hogy saját lelkét táplálja („*nutrire animam meam meditando*”), amelynek során hű az igazság doktrínájához és az egyház tanításához („*conformia esse firmiter credo*”).⁵⁶ Ugyanakkor a fentiekkel ellentétben több körülmény arra utal, hogy műveit kiadásra, a nyilvánosságnak szánta, és saját teológiai-filozófiai-morális meggyőződését érvényesítette azokban. Gyermekéhez fordulva azt kívánja, hogy Isten szeretesse meg velük az általa leírt igazságokat.⁵⁷ Egyúttal figyelmezteti őket a tájékozódás nehézségére a fejedelmi udvarokban, ahol a fejedelem ki van téve a hazugságnak („*ouvre ses oreilles au mensonge*”), és így bűnöket és igazságtalanságokat követ el („*il s'expose à faire mil pechez et injustices*”).⁵⁸ A *Tractatus de potestate* epilógusában arra inti fiait Máté evangéliumának egyik részletével, hogy keressék Isten országát és az ő igazságát (Mt. 6, 33), mert csak ez szükséges.⁵⁹ Istent lehet arra kérni, hogy az igazságot erősítse meg az emberben, így Rákóczi szívében.⁶⁰ Istennek, mint a valamástevő „erejének és fényének”, meg lehet vallani az igazságot, ami nem más, mint Rákóczi erőtlensége és lelki sötétsége.⁶¹

Az igazságról szóló diskurzus kapcsán Rákóczi esetenként utal forrásaira is, így mindenekelőtt Augustinusra,⁶² továbbá Avilai Terézre és Jacques-Bénigne Bossuet-re. Ugyanakkor mellőzi az általa biztosan ismert és olvasott, a rodostói könyvtárban meglévő janzenista vagy részben janzenista művek,⁶³ az *Unigenitus* bulla,⁶⁴ és Jansenius *Augustinus*-á-

⁵⁶ MP 340.

⁵⁷ R 15, 9–11.

⁵⁸ R 46, 35–39.

⁵⁹ T 164, 30–31.

⁶⁰ „[...] confirma, Deus [...] ut hanc veritatem conservem in corde meo [...]” CP 91.

⁶¹ „Justum est, o fortitudo et lumen meum, ut confitear tibi debilitatem et tenebras meas.” MP 32.

⁶² „[...] debilitatem luminis mei confiteor. Tenetur intellectus vinculis humilitatis imcaptivatus, manducat veritatem a sancto tuo Augustino expositam [...]” MP 299. Ismeretes, hogy Augustinus különféle műveiben értekezett a témáról, így például a *Confessiones* X. könyv 23. (*Gaudium de veritate omnes volunt*) és 41. (*Veritas et mendacium*) részében.

⁶³ KNAPP–TÜSKÉS (2016). A könyvtárban több olyan, nem janzenista munka is található, amelyben hangsúlyos részek szólnak a *veritas*ról. Így például Thomas a Kempis *De*

nak⁶⁵ említését. Bár a szakirodalom kételkedik abban, hogy Rákóczi olvasta Jansenius e művét, nem lehet megkerülni a körülményt, hogy *veritas*-diskurzusában Jansenius által következetesen használt kifejezések sora található. Ezek közé tartozik például a *veritas* és a *justitia* közös említése, szinonimaként való használata,⁶⁶ az „*aeterna veritas*”,⁶⁷ a „*veritas Dei*”, az „*aeterna Dei veritas*”, a „*veritas divina*”,⁶⁸ a „*lumen veritatis*”,⁶⁹ a „*lux veritatis*”,⁷⁰ a „*decretum veritatis*”, a „*regula veritatis*”, az „*aeternas veritatis regulas*”,⁷¹ a „*lex veritatis*”,⁷² a „*veritas amara*”,⁷³ a „*veritas immutabilis*”,⁷⁴ a „*veritas latens*”,⁷⁵ a „*veritas nuda*”,⁷⁶ az „*incarnata veritas*”,⁷⁷ a „*profunda veritas*”,⁷⁸ a „*gladium veritatis*”,⁷⁹ a „*veritas suprema*”,⁸⁰ és a „*veritas simplex*”.⁸¹ A Rákóczi-féle *veritas*-diskurzus forrásainak vizsgálata külön feladat.

*imitatione Christi*jének (Liber I. caput III. *De doctrina veritatis*) francia fordítása. KNAPP-TÜSKÉS (2016: 240, nr. 70).

⁶⁴ Ismeretére utal a *Confessio peccatoris* végén, a „*condemnatas Jansenii propositiones*” kifejezés. CP 379.

⁶⁵ JANSENIUS (1640). Saint Cyran (Jean Duvergier de Hauranne) szerint Janseniusra Isten lényének vonásai közül a legnagyobb hatással az igazság volt. „*Rogatus aliquando a sodali, quodnam Dei attributum maxime ei esset cordi, et veneraretur, Veritatem respondit.*” *Synopsis vitae*, in: JANSENIUS (1640: Tom. I, a4v).

⁶⁶ Pl. JANSENIUS (1640: I, 243; II, 510, 542, 718, 721, 959; III, 437, 495, 515); CP 99, 100 – CP 359, 360.

⁶⁷ Pl. JANSENIUS (1640: I, 163; II, 99, 195, 386, 388, 396, 612, 661, 717, 718, 801, 905; III, 497, 499, 518, 737, 778, 807); CP 99, 100, 107, 109, 113, 164, 268, 327; MP 158, MP 336; M1723 422, 425, 506.

⁶⁸ Pl. JANSENIUS (1640: I, 24, 347; II, 75, 696); MP 71.

⁶⁹ Pl. JANSENIUS (1640: I, 192; II, 397); M1723 440.

⁷⁰ Pl. JANSENIUS (1640: I, 459); CP 99, 100.

⁷¹ Pl. JANSENIUS (1640: II, 32, 314, 315, 611; III, 500, 603); CP 82–83.

⁷² Pl. JANSENIUS (1640: II, 696; III, 806); MP 149.

⁷³ Pl. JANSENIUS (1640: I, 381); CP 351.

⁷⁴ Pl. JANSENIUS (1640: II, 131, 242, 383; III, 807); CP 376.

⁷⁵ Pl. JANSENIUS (1640: II, 296); MP 75, 148, 221.

⁷⁶ Pl. JANSENIUS (1640: II, 679); CP 297, MP 72.

⁷⁷ Pl. JANSENIUS (1640: II, 696); T 153, 22.

⁷⁸ Pl. JANSENIUS (1640: III, 59); MP 188.

⁷⁹ Pl. JANSENIUS (1640: III, 157); MP 59.

⁸⁰ Pl. JANSENIUS (1640: III, 425); A 45, 14.

⁸¹ Pl. JANSENIUS (1640: III, 500); MP 72, 117–118, T 100, 13–14.

Igazság-párhuzamok Rákóczi életében

A *Confessio peccatoris* elején születésének körülményeit Rákóczi összeveti Jézuséval, majd felsóhajt: „[...] *et fac, ut, adorem in veritate humilitate tuam* [...]”,⁸² azaz önnön világra születésének körülményeit „jobbnak” ítélte Jézusénál, akinek alázatát „*in veritate*” szeretné imádni. A kifejezés tartalma kissé homályos, ugyanakkor kifejezi Rákóczi elégedettségét saját társadalmi állapotával, amelyről nem tud, és nem is akar lemondani.

A *Réflexions*-ban felteszi a kérdést, vajon lesújt-e az igazságot ismerő gondviselés két, bűnös kapcsolatban álló emberre. Válasza – különösebb magyarázat nélkül – egyértelműen „nem”, ugyanakkor – írja – az emberek számára érthetetlen módon idővel eltávolítja őket egymástól, megismerteti velük hibáikat, és elfelejtik egymást.⁸³

Érdekes felismerést fogalmaz meg – saját egykori hadvezérsége tudatában, azt mintegy felülírva 1722 táján Rodostóban – a háborúról: Isten a béke szelleme, és az igazságosnak látszó háború célja is kizárólag a béke lehet.⁸⁴ A háborút isteni fenyítésként magyarázza, amely megrontja a fejedelmi tanácsadókat, ezért a legigazságtalanabb ok is kiválthatja.⁸⁵ Megállapítása, hogy a háborúban a fejedelem legigazságosabb kiadása a hadak fizetése,⁸⁶ szintén visszautalásként értelmezhető saját egykori hadvezérségére és az egy idő után bekövetkezett fizetéseképtelenségére.

⁸² CP 5 / V 11.

⁸³ „Deux personnes ont des attachemens criminels, cet oeil immense les voit et connoit la verité, la providence les foudroye-t-elle d’abord lorsqu’elle veut les detacher? Non, certes, mais elle les separe par mil evenemens incomprehensibles aux hommes, elle eloigne l’un de l’autre, elle repand tant d’amertumes sur eux, qu’à la fin ils reviennent à connoitre leurs fautes, et s’oublient à jamais.” R 72, 21–26.

⁸⁴ „L’esprit de Dieu est un esprit de paix, celui qui suggere les guerres doit etre suspect et bien examiné, car quelque juste que paroisse la guerre qu’un Prince pourroit entreprendre, elle ne doit avoir pour but que la paix [...]” R 78, 1–3.

⁸⁵ „Ces principes sont assez connus dans la chretienté, mais lorsque Dieu veut chatier les hommes, il corrompt les conseils des Princes, en les abandonnant à l’esprit d’erreur qui est leur propre prudence: et les raisons les plus injustes leur paroissent equitables.” R 78, 6–9.

⁸⁶ „D’où il s’ensuit que la depense la plus essentielle, la plus juste et la plus noble qu’il puisse faire, est celle de paier, d’habiller, et de recompenser ses troupes [...]” R 78, 40–42.

Saját menekülésben, majd száműzetésben eltöltött életére reflektál, amikor arról ír, hogy egy fejedelemnek még akkor is kötelezettségei vannak népével szemben, ha elragadták tőle a kormányzást. Ilyenkor Istentől kell várnia sorsának alakulását, mert a fejedelem nem más, mint Isten igazságosságának a letéteményese.⁸⁷

Költői kérdésként, bizalmas vallomásként, egyben a múltra és a megírás jelenére egyaránt reagáló önmegerősítésként értékelhető Rákóczi megszólalása, amikor megvallja félelmét, hogy nem tud eleget tenni a *justitia* követelményének: „Nem kell-e még most is félnem igazságosságotól, melynek eleget tenni nem tudok?”⁸⁸ Valószínűleg ez a gondolat ösztönözte arra, hogy kérje Istentől, vitája kizárólag belső ellenségével („*inimico meo interno*”) legyen, a többit hadd bízza Isten irgalmas igazságosságára.⁸⁹

Itáliai útjára, a velencei templomok látogatására visszagondolva azonnal vádolja magát, hogy a szent helyeken nem Istent kereste, s e helyekről eltávozva elhagyta őt, mert nem vágyódott Isten iránt „*in veritate*”.⁹⁰ Másutt arról ír, hogy esküje és a magyar néppel való „*compassiója*” inkább hajlamai kiélésének vágyából, semmint „*ex amore justitiae tuae*” fakadt. Ugyanezzel megvádol másokat is, akiket egyszerűen „*peccatoresnek*” nevez, majd mintegy általános felmentésként, bibliai allúzióval az emberben elrejtett (eltitkolt, alattomos) dolgokra hivatkozik, „melyek miatt még az igaz ember sem állhat nyugodtan a te igazságod színe előtt”.⁹¹

A bécsújhelyi börtönből tervezett szökése érdekében kigondolt hazugság közben utólagos állítása szerint megfélemlített arról, hogy az örök igazság jelenlétében beszél, s így vétkezett ellene.⁹² A szécsényi országgyűlésen játszott szerepére 1717-ben visszaemlékezve az okot

⁸⁷ R 89, 18–29.

⁸⁸ V 22 / „[...] nonne adhuc timere debeo justitiam tuam, cui satisfacere nequeo?” CP 19.

⁸⁹ CP 344 / V 284.

⁹⁰ CP 35 / V 35.

⁹¹ V 67 / „[...] propter quae nec justus potest esse securus coram facie justitiae tuae”. CP 75.

⁹² „[...] ego obliviscebam me loqui in praesentia aeternae veritatis, contra quam peccabam [...]” CP 118 / V 94.

elhallgatva azzal vádolja magát, hogy mivel elűzte a világosságot („*lumen fugi*”), nem kereste az igazságot („*veritatem*”).⁹³ Edirnében 1717. február 21-ike után vetette papírra, hogy – bibliai allúzióval élve – sok éven át sem lélekben, sem igazságban nem imádta Istent, így megsértette őt.⁹⁴ Később, egy másik kontextusban arról ír, hogy törekedett nem megsérteni az igazságot a Portával szemben folytatott kétkulacsos politikával.⁹⁵

Az örök igazság elleni vétéssel vádolja magát akkor is, amikor arra utal, hogy a napi beszélgetések során a válaszdás kényszerhelyzetében olykor hazudik, s ezért kéri Istent, „helyezze őrizet alá száját”.⁹⁶ Ebben az összefüggésben némileg mesterkélten, öngazolástól sem mentesen elmélkedik egyrészt az örök igazság elleni vétkééről. Másrészt megbánva vétkét úgy fogalmaz, hogy „szembeszegült velem az igazság, ami kegyelmed révén („*per gratiam tuam*”) költözött a szívembe, hogy ne hazudjam”.⁹⁷

Meditációiban többször hangot ad félelmének, hogy elhajlik az igazságtól.⁹⁸ Minden valószínűség szerint az „Örök Igazság” meg nem sértésének vágyát és a fejedelmi gyóntatókkal kapcsolatos tapasztalatait összegezte a gyermekeinek szánt tanácsban, hogy inkább válasszanak jámbor és egyszerű gyóntatót, mint félig tudóst. A javaslat tekintélyi megerősítéseként Avilai Terézre hivatkozik, aki így cselekedett.⁹⁹

Rákóczit visszatérően foglalkoztatja a bűnbeesés gondolata. Egy alkalommal arról elmélkedik, hogy a bűn elkövetésekor az igazságosságot („*justitiam*”) háttérbe szorítja a *cupiditas* (bűnös vágy) és az *amor proprius*

⁹³ CP 158 / V 130; Itt Isten világosságáról van szó, ami nem más, mint a hit, s ez nem emberi cselekedet műve, ld. CP 160 / V 132.

⁹⁴ CP 166 / V 139. E gondolatot követi száműzetésben maradásáról szóló elhatározása: „[...] exulante minime et vel maxime ubi conservato usque ad finem populari favore me in cordibus ipsorum semper permansurum manifestum est.” CP 173 / V 142.

⁹⁵ CP 288 / V 239.

⁹⁶ „[...] vetat conscientia falsum dicere, nolo haesitare in responso, et propterea quandoque mentiendo contingit mihi peccare in te, o veritas aeterna.” CP 329 / V 272.

⁹⁷ „[...] inest superbiae delectatio, sed quid jucunditatis sentio, dum me veritati aeternae quodammodo oppono” CP 330–331 / V 273.

⁹⁸ Így például „[...] o Domine, parce, si a veritate deviant fors magis ingeniosae cogitationes meae [...]” MP 215–216.

⁹⁹ „C’est donc sans doute par là que Sainte Therese decide qu’il vaut mieux avoir un confesseur pieux et simple qu’un demy sçavant [...]” R 56, 28–30.

(önszeretet), és az ember így megbántja Istent,¹⁰⁰ jóllehet továbbra is az isteni igazság hatalma alatt marad.¹⁰¹ Az egyik *aspiratió*ban felismerni véli, hogy milyen könnyen képes elhajlani az igazságtól, mivel természete szerint áll szemben vele.¹⁰² Másutt bocsánatot kér Istentől, ha eltávolodik az igazságtól, s egyáltalán nem gondol arra, hogy tévelyeg.¹⁰³

Antropológiai, morálfilozófiai megjegyzések

Rákóczi egyfajta misztériumként értelmezi, ahogy Isten az igazsághoz kapcsolta az embert. A bűnbeesés szerinte azt is jelenti, hogy ennek révén válhat az ember az isteni igazságosság tárgyává („*objectum justitiae tuae factum est*”).¹⁰⁴ A Teremtés könyvéről írt egyik meditációban a következőképpen közelíti meg az igazság mibenlétét: „De ha valaki megkérdezné tőlem, mi az igazság, azt mondanám, az igazság az, ami az Egyház tanításával vagy ennek „lelkével” [...] egybehangzik.”¹⁰⁵ Néhány sorral később ennél személyesebben fogalmaz: „Érzem az igazság illatát, de íme, meghatározni nem tudom.”¹⁰⁶ A kérdést megválaszolhatatlannak minősíti. A *Tractatus de potestate* okfejtése szerint az embernek nem önmagától van léte, hanem Istentől, és saját, önálló igazságossága (*justitia*) sincs. Az emberi igazság alávetett az eredendő, nem teremtett igazságnak, amelytől ha eltávolodik, az igazság igazságtalansággá lesz.¹⁰⁷

A fiainak szánt *Réflexions*-ban a szabályozott szeretet alapjaként és az udvariasság egyetlen céljaként mutatja be az igazságot Rákóczi.¹⁰⁸

¹⁰⁰ T 101, 16–17.

¹⁰¹ T 102, 43; 103, 1–6.

¹⁰² „Quo plus me considero, quid sim, eo magis agnosco, quam pronus, quam facilis sum declinare a veritate. Quod quia mihi quamvis nolenti contingit, repraesentat mihi ipse, quam sim de natura mea oppositus veritati.” A 45, 20–22.

¹⁰³ „Parce mihi, si a tua veritate aberro, errare tamen non puto!” A 46, 7–8.

¹⁰⁴ CP 78–79 / V 70.

¹⁰⁵ „Sed si quis me interrogaret, quid est veritas, dicerem veritatem esse, quod doctrinae Ecclesiae aut spiritui ejus (in illis, de quibus necdum doctrina constat) consonum est.” MP 75.

¹⁰⁶ „Ego quippe sentio odorem veritatis, sed ecce, veritatem designare nescio” MP 75.

¹⁰⁷ T 102, 37–42.

¹⁰⁸ „Or tout amour réglé étant fonde sur la justice [...]” R 15, 19–20; „La politesse rend ainsi à un chacun, ce qui luy est dû selon les susdits egards, sans aucun autre interet et veue que celle de la justice, fondée dans la volonté et commandement de Dieu.” R 16, 20–22.

Hangsúlyozza, hogy önmagunknak tartozunk az igazsággal,¹⁰⁹ és arra figyelmeztet, hogy az emberen eluralkodó test elrejtí az igazságot.¹¹⁰ Az azonos rangúakkal (itt a kitétel egyértelműen a fejedelmekre vonatkozik) szembeni helyes viselkedés szabályai kapcsán arra hivatkozik, hogy az önszeretet ingerültté, hevéssé és oktalanná tesz, míg az igazságot követők óvatosan és kíméletesen cselekszenek.¹¹¹

Az igazság ismerete és szeretete nélkül nem érhetőek el más erények, így például az állhatatosság (*fermeté* – szilárdság, akaraterő, rendíthetetlenség) erénye sem.¹¹² Az állhatatosság Rákóczi szerint nem jellemző például az „eretnek szekták” vezetőire, mert ők messze kerültek az igazságtól.¹¹³ Következtetése: „Mivel azonban az igaz keresztény tanulékony, olyan hajlandóságúnak kell lennie, hogy saját nézeteit is feláldozza az igazság kedvéért, amint arra ráébred”.¹¹⁴

Az igazság – Rákóczi szerint – definiálhatatlansága ellenére megismerhető, ennek egyik lehetséges útja a sajátos, ellenvetésekkel élő vizsgálódás, amely hozzásegít az igazság világosabbá válásához.¹¹⁵

Az igazság teológiája

A megszemélyesített igazságot, azaz Istent, akivel Rákóczi folyamatos monológban folytat elképzelt dialógust, változatos formában szólítja

¹⁰⁹ R 17, 1–4.

¹¹⁰ R 17, 34–37. Ugyanebben a munkában hasonlóan érvel a nőikkel kapcsolatos udvariasságot tárgyalva: „Mais malheur à la politesse qui n’est pas fondée sur la justice de Dieu, car alors elle n’est plus qu’une lacheté suggerée par la cupidité.” R 39, 12–14.

¹¹¹ „Enfin lorsque dans ces occasions l’amour propre agit dans les hommes, ils se sentent piquez vivement eux memes, et alors ils agissent avec emotion, et souvent avec precipitation, inconsideration et imprudence, mais quand on n’a que la justice en vûe, on fait tout de sang froid, avec condescendance, prudence, et menagement, sans rien negliger, par paresse d’esprit, nonchalance, tiedeur et pusillanimité.” R 23, 9–14.

¹¹² R 31, 1–4.

¹¹³ R 31, 32–34.

¹¹⁴ „Mais un veritable chretien etant docile, doit etre dans la disposition de sacrifier ses propres oppinions à la verité aussitot qu’il la connoitra”. R 33, 13–15; 346, 17–19.

¹¹⁵ „Non vereamur nobismet ipsis etiam scrupulosas objectiones facere, ut eo magis elucescat veritas” T 110, 8–9.

meg. Ő maga az Örök Igazság,¹¹⁶ aki örök boldogságot áraszt, és az igazság világosságára („*ad lucem veritatis*”) vezet.¹¹⁷ A gyakori „*aeterna veritas*” megszólítás mellett, azonos funkcióban előfordul a „*justitia aeterna*”¹¹⁸ és a kettős „*aeterna veritas, summa justitia*”¹¹⁹ is. Ugyanakkor Istent tartja a béke és az igazságosság szerzőjének,¹²⁰ akinek mintegy tulajdona az igazságosság (*justitia divina*).¹²¹ Ő a „*veritas suprema*”¹²² és a „*principium omnis justitiae*”.¹²³

Rákóczi hangsúlyozza, hogy Jézus, a „*verbum aeternum*”, mindössze három évet töltött az emberek között az igazság hirdetésével („*in predicatione veritatis complevisti cum hominibus*”). Magyarázata szerint mivel példájával vezette az embereket az Atyához, ő az út, aki az igazságot tanítja, s egyúttal ő is *veritas aeterna*, akit az embernek igazságként kell követnie, és benne kell élnie, mert ő az örök élet (*vita aeterna*).¹²⁴ A Számok könyvéről készült meditációk szerint: mindennek vége és kezdete Krisztus, az Örök Igazság.¹²⁵ Jézus az Atya igazságának eleget téve a szeretet és az irgalom országát alkotta meg választottainak.¹²⁶ Másutt Krisztus az „*incarnata Veritas*”, aki példájával minden embert folyamatosan tanít, bármely állapotában és életkorában.¹²⁷ Ő az Atya által e világra küldött „*veritas aeterna*”;¹²⁸ lelke – evangéliumi utalással – az igazság lelke („*Spiritus Veritatis*”);¹²⁹ ő a Szentháromság második személye; s ő az igazság, az Ige és a Fiú, aki magára vállalta, hogy megismertesse az

¹¹⁶ Így például, „O VERITE ETERNELLE” MM 16, 19–20 / MM 298, 17; R 26, 10, 56, 23; „o aeterna veritas”, „o veritas aeterna” CP 99, 100, 107, 109, 113, 164, 268, 327; MP 158, MP 336; M1723 422, 425, 506.

¹¹⁷ CP 99, 100.

¹¹⁸ CP 359.

¹¹⁹ CP 360.

¹²⁰ „Dieu, auteur de la paix et de la justice [...]” MM 57, 32 / MM 323, 36–37.

¹²¹ CP 80.

¹²² A 45, 14.

¹²³ A 28, 27.

¹²⁴ CP 86, 89, 90 / V 77, 79, 80.

¹²⁵ „[...] omnium finis et initium Christus, veritas aeterna [...]” MP 258.

¹²⁶ CP 90 / V 80.

¹²⁷ M1723 434; Veritas incarnata: T 153, 22.

¹²⁸ T 150, 17.

¹²⁹ T 150, 26. Vö. Jn 14,17; 16,13.

igazságot az emberrel. Az utóbbi cél eléréséhez Rákóczi szerint három dolog szükséges: az emberi természet felkészítése az igazság befogadására; az emberi természet megtisztítása, hogy az ember megismerje, és Isten Lelkének a kiáradása, hogy megszeresse az igazságot.¹³⁰ Ez az okfejtés távolról emlékeztet Avilai Teréz „*via perfectionis*” modelljére.¹³¹ Az *Aspirationes*ben Krisztus a „*veritas incarnata*”, a „*spiritus veritatis*”, a „*veritas et via*”, „*via, veritas et vita*”.¹³²

Justitia és misericordia

Rákóczi visszatérően foglalkozik két isteni és fejedelmi erény, a *justitia* és a *misericordia* szoros kapcsolatával, az igazsághoz fűződő viszonyával, s esetenkénti szembeállításukat a megváltással, megváltottsággal egyenlíti ki. Állást foglal amellett, hogy Istenben végtelen (*infinita*) az igazságosság, ugyanakkor irgalmának sincsenek határai („*sed nec misericordia tua habet terminos*”),¹³³ és „[...] *numquam justitia tua separatur a misericordia*”.¹³⁴ A Számok könyvéről elmélkedve úgy véli, egy világi fejedelem az időben zajló dolgok kapcsán gyakorolja a könyörületességet, míg a papi hivatal lelki dolgokban szolgálja az igazságosságot. E gondolatnak némileg ellentmondva ugyanitt azt is vallja, hogy a fejedelmek hordozzák Isten igazságosságának a kardját. A két megközelítés ki egyenlítésére megjegyzi: „ugyanis az igazságnak megfelelően ennél is fontosabb, hogy a fejedelem érvényesíti az igazságosságot, mint igazságosságot, de a papok úgy érvényesítik az igazságosságot, mint ahogy te, Úram gyakorlod az irgalmat.”¹³⁵

Másutt, a megváltás kapcsán azt kérdezi, „vajon mindezek irgalmasságod vagy igazságosságod művei voltak-e”? Következtetése szerint az igazságosságé,¹³⁶ azaz a *misericordiát* egyértelműen a *justitia* mögé

¹³⁰ T 150, 10–17.

¹³¹ Avilai Teréz Rákóczi egyik szívesen olvasott szerzője, életműve része volt a rodostói Rákóczi-könyvtárnak. KNAPP–TÜSKÉS (2016: 240. nr. 68–69).

¹³² A 45, 32; A 47, 26–27; A 49, 13; A 61, 6.

¹³³ CP 80.

¹³⁴ MP 252.

¹³⁵ „Vere enim a potiori princeps exercet justitiam qua justitiam, sed sacerdotis exercet justitiam, ut tu, Domine, facias misericordiam.” MP 252.

¹³⁶ „[...] an haec omnia opera misericordiae tuae an justitiae” CP 81–82 / V 73.

rendeli. A *justitia* elsőbbségét vallja akkor is, amikor átadja magát Isten igazságosságának, és irgalmához fohászkodik.¹³⁷ Más esetben megfordulni látszik a sorrend, Isten irgalma nagyobb, mint Isten igazságosságának bosszúja.¹³⁸ Káin és Ábel történetét értelmezve nem sorolja egymás mögé a két erényt: felismerni véli, hogy Káin megértette az isteni *justitiát*, viszont nem vett tudomást a *misericiááról*, így mellőzte az igazságot („*Ignoravit hanc veritatem Cain [...]*”).¹³⁹

Rákóczi Örök Igazsághoz címzett ajánlólevele szerint (*Mémoires*) Istentől inkább irgalmat, semmint igazságosságot kér magának.¹⁴⁰ A *justitia* és a *miseriordia* közös említésekor Rákóczi ismételten diskurzust folytat e két erény személyére kiható kapcsolatáról. A *Confessio peccatoris*ban elismeri az igazságosság elsőbbségét, ugyanakkor önmaga számára következetesen az igazságosság háttérbe szorítását kéri a *miseriordia* javára.¹⁴¹ Ezt a gondolatot általános érvényűvé emelte egyik *aspiratiójában*, amelyben arról ír, hogy Isten irgalma nélkül az isteni igazságosság minden embert elkárhoztatna.¹⁴² Másutt meglegéddel nyugtázza, hogy az isteni *miseriordia* felülkerekedett az igazságosságon, jóllehet az igazságosság ismeri az ő tévedéseit, kötelességszegéseit és hamis fájdalmait (*falsos dolores*).¹⁴³ A Számok könyvéről írt elmélkedéseiben kifejezetten könyörületet kér magának Istentől, nem pedig a *justitia* érvényesítését.¹⁴⁴

A bűnbeesés kapcsán, a kiűzetést követően azt a teológiai érvet hangoztatja – minden valószínűség szerint elsősorban Augustinust és a janzenista felfogást követve –, hogy a romlás anyaga („*corruptionis massa*”) azért marad meg az emberi testben, hogy Isten igazságosságot és

¹³⁷ CP 122 / V 98.

¹³⁸ „Sed omnibus his major fuit misericordia tua, qua prosequeris, vindicta justitiae tuae, quam promeritus provocabam [...]

¹³⁹ MP 24–25.

¹⁴⁰ MM 12, 22–26 / MM 295, 30–33.

¹⁴¹ „Suspendisti me peccante magnalia justitiae tuae, et ostendisti mihi faciem misericordiarum tuarum [...]

¹⁴² A 57, 13–14.

¹⁴³ „Sed inter omnes hos falsarum propositionum et praevaricationum actus, falsos dolores, praevaluit misericordia tua super justitiam tuam, pro qua laudent te mecum omnes creaturae tuae in aeternum.” CP 25 / V 27.

¹⁴⁴ MP 273.

könyörületet gyakorolhasson azzal, akivel akar.¹⁴⁵ Másutt a bűnbeesést olyan *exemplum*ként értelmezi, amelyben Isten igazságossága és irgalma mutatkozott meg az emberi nem megromlott anyagában.¹⁴⁶

Itáliai utazására emlékezve, a velenceiek szabados életmódját felidézve szól az isteni könyörületről és türelemről, amely felfüggesztve tartja Isten lesújtani kész jobbát a pogány életet élők fölött.¹⁴⁷ E felismerés kapcsán Isten igazságos ítéletének tudata arra a megválaszolatlanul hagyott – teológiai nézőpontból kockázatos – kérdésre ösztönzi, hogy vajon Isten cselekedetei – éppúgy, mint az emberéi – nem függnék-e a *justitia* és a *misericordia* mérlegén?¹⁴⁸

Hasonlóan ambivalens értelmű, amikor Rákóczi saját önelégültségéről értekezik. Kéri Istent, hogy könyörületességétől segítve eleget tehessen igazságosságának, majd saját magát dicsérve azzal folytatja, hogy „egész későbbi életem folyamán a vágy e hívságos ösztönzésétől hajtva igen sok erkölcsi erényt tanúsítottam, és az országot kormányozva az igazságosságot gyakoroltam”.¹⁴⁹ A *justitia* és a *misericordia* kettősségében hangsúlyozza azt is, hogy Isten igazságosságának büntetéseként éli meg fejedelmi méltósága elvesztését, amelyet egyúttal az isteni irgalom döntésének is tart.¹⁵⁰

Az *Aspirationes*ben az igazságosság büntetéseként ír a testi fájdalomról, megjegyezve, hogy a testi gyötrelem az irgalom által eltörölt vétek ellenére jogosan sújtja az embert.¹⁵¹ Ugyanezen mű második

¹⁴⁵ „ut justitiam et misericordiam exerceas, in quem volueris” CP 76 / V 68.

¹⁴⁶ „in massa corrupta generis humani” MP 24.

¹⁴⁷ „[...] admirandam patientiam et misericordiam tuam, qua civitatem hanc in peccatorum et nefandorum scelerum mari natantem conservas, et super tot millia hominum sub nomine Christianorum paganorum vitam ducentium suspensum tenes justitiae tuae brachium.” CP 34 / V 34

¹⁴⁸ CP 35 / V 35.

¹⁴⁹ „Abfuit a me ambitio et dignitatis majoris aut coronae aquirendae desiderium, sed eo non obstante regebat me vanum illud desiderium aut potius delectamentum contentationis propriae; de quibus fac me, quaeso, poenitere quantum oportet, ut misericordia tua adjutus satisfacere possim justitiae tuae; vere enim totius subsequentis vitae meae cursu vanis his concupiscentiae stimulis actus plurimas exercui morales virtutes, et regnum regens exercebam justitiam;” CP 69 / V 62–63.

¹⁵⁰ „Decretum justitiae tuae fuit, ut punires me peccatorem; decretum misericordiae tuae fuit, ut punires me in tempore amissione dignitatis principatus mei, [...]” CP 184 / V 151.

¹⁵¹ A 21, 11–13.

részében Isten irgalmas igazságosságát kéri háború esetén az ellenség megpillantásakor, hogy ne válhasson az ember a kapzsiság és a bosszú eszközévé.¹⁵² Esetenként a kegyelemről vallott nézeteit is belehelyezi a két erény általa kifejtett kapcsolatába.¹⁵³

Rákóczi visszatérően tematizálja Isten igazságosságát és irgalmát, egy-egy alkalommal mintegy retorikai játékot űzve a két kifejezéssel: „Mert hiszem, Uram, hogy igazságos és irgalmas vagy, de csupán neked van módod arra, hogy tudd és akard: vajon inkább irgalmas leszel-e, mint igazságos, vagy inkább igazságos, mint irgalmas.”¹⁵⁴ Arról is biztosítja Istent, felismerte, hogy az isteni igazságosság keserű kelyhét („*calicem justitiae tuae amarum*”) – utalva Jézus Olajfák-hegyi megpróbáltatására – megédesíti az irgalom („*dulcorat misericordia*”).¹⁵⁵ Az egyik *aspiratió*ban Istennel való szembenállásáról és arról panaszkodik, hogy nem tud folyamatosan gondolkodni róla, majd az ellentétet pozitív képzetté alakítja: „De mert éppen ez a szembenállás tesz engem igazságosságod és irgalmad tárgyává, legyen csak olyan, amiként akartad, hogy dicsőséged megnyilvánuljon bennem!”¹⁵⁶

A *justitia* és a *misericordia* mellé esetenként más erényeket is társít, köztük a szelídséget és a hűséget.¹⁵⁷ Fiainak szánt fejedelmi tükrében a fejedelem által érvényesítendő igazság kettősségét fogalmazza meg az irgalmas szeretet („*charité compatissante*”) és büntető szeretet („*charité*

¹⁵² „[...] fac, ut simus instrumenta misericordis justitiae tuae, non cupiditatis et vindictae nostrae!” A 25, 1–2.

¹⁵³ „[...] prout justitia tua suam habuit mensuram per gratiam, habeat et misericordia per justitiam et sic quaelibet regnet in aeternum justitia in damnatos exercendo, misericordiam in electos, quorum vita charitas illa aeterna est, quae illos tecum unit in hac vita et regnare facit in aeternitate.” CP 199 / V 164.

¹⁵⁴ „Credo enim Domine, te esse justum et misericordem; sed tuum est unice scire et velle esse vel plus misericordem quam justum, vel plus justum quam misericordem, nunquam tamen eris tam justus, quin non sis et misericors, sed nec tam misericors, quin non sis et justus.” CP 344 / V 284.

¹⁵⁵ CP 351 / V 289.

¹⁵⁶ „Sed quia haec ipsa oppositio facit me objectum justitiae et misericordiae tuae, sim talis, prout voluisti, ut sit gloria tua ex me!” A 28, 19–20; 257, 16–18.

¹⁵⁷ „Laudat Deus Moysen a fidelitate et a mansuetudine, et has virtutes essentialiter requirit in vobis. Fidelitas enim secum fert justitiam, mansuetudo comprehendit misericordiam, et una et altera efficit veram pietatem, quae in fidelitate et in mansuetudine consistit.” MP 282.

punissante") kapcsán: „*Il faut, dis-je dans un Prince une charité compatissante et indulgente, une charité punissante, et tollerante, parce qu'il faut qu'il soit juste sans être trop juste [...]*”.¹⁵⁸ Másutt a dicsőséget társítja az igazságossággal.¹⁵⁹ Ezekben az esetekben kivétel nélkül a *justitia* és nem a *veritas* kifejezést használja.

Az igazság és a történelem

Rákóczi értelmezésében Isten éppúgy ura a történelemnek, mint a teremtet világ egészének. E nézet fogalmazódik meg a *Mémoires*-ban, amikor a magyar nép feletti idegen uralmat Isten fenyítő igazságossága következményének tartja, amit bűneivel érdemelt ki.¹⁶⁰ Igyekszik harcolni igaza mellett érvelni, amikor a történelmet elfogulatlanul vizsgáló személyekre hivatkozik, akik a lázadást el tudják különíteni a szabadság igazságos és törvényes védelmétől.¹⁶¹

Hétköznapi értelemben az igazság egy kijelentésnek vagy állításnak a saját tárgyához való viszonyát jelenti. Rákóczi ebben a legnyilvánvalóbb értelemben viszonylag gyakran él a kifejezéssel, ha egy ügy, hír vagy esemény igazságtartalmáról ír. Így például *Emlékirataiban* leírja, hogy amikor Brezánban felkeresték, és kérték, álljon a felkelés élére, Bercsényivel együtt úgy döntött, hogy követségbe küld „[...] egy embert, aki megtudakolja, mennyi az igazság abban, amit nekünk előadtak [...]”.¹⁶² Másutt biztosítja az olvasót, hogy „bízom ügyem igazságosságában és Isten segítségében”.¹⁶³ Rákóczi az igazságosság példáit („*exemples de justice*”) állítja a vétkesek ellenében,¹⁶⁴ nem kételkedik a hír igazsá-

¹⁵⁸ R 56, 37–39.

¹⁵⁹ A 49, 25–26; A 49, 36–37.

¹⁶⁰ „*Ses péchés ont attiré sur elle la verge de fer des Princes étrangers, dont la justice de Dieu l'a frappée, en sorte que tous les Etats du Royaume en ont ressenti les coups.*” MM 16, 4–6 / MM 298, 3–5.

¹⁶¹ „[...] mais il est aisé à ceux qui lisent les Histoires sans préoccupation, de discerner les tumultes causés par la rébellion d'avec les justes et légitimes défenses de la Liberté commune [...]” MM 54, 7–9 / MM 321, 8–10.

¹⁶² „[...] nous résolûmes d'envoyer un homme de notre part pour reconnoître la vérité de ce qu'on nous avoit rapporté [...]” MM 21, 20–22 / MM 300, 45–46.

¹⁶³ „*Me confiant ainsi dans la justice de ma cause et dans le secours de Dieu, [...]*” MM 25, 5–6 / MM 302, 35.

¹⁶⁴ MM 27, 20 / MM 304, 4.

gában („*de la vérité de cette nouvelle*”),¹⁶⁵ közvetítőket akar meggyőzni ügye igazságosságáról („*de la justice de notre Cause*”).¹⁶⁶ Éppúgy fontosnak tartja kideríteni az ügy igazságát („*rei veritatem*”),¹⁶⁷ mint megvizsgálni a hírnökök szavahihetőségét („*veritatem dictorum referentium*”).¹⁶⁸ Ez a fajta igazság esetenként közhely jellegű, mint például az *Emlékiratok* végén olvasható szentenciában, „[...] felismertem azt a nagy igazságot, amelyet mindenki tele szájjal hirdet, de csak kevesen hisznek benne igazán: ember tervez, Isten végez”.¹⁶⁹

A Hegyaljai felkelés (1697) személyével és családjával kapcsolatos történéseiről szólva többször kitér a hír és a híresztelés bizonytalan igazságára („*famae veritas*”, „*ad veritatem rumore*”), amelyek kapcsán a valódi igazság („*rerum veritate*”) szétoszlatta a félelmet.¹⁷⁰ A börtönből történt szökése után Lengyelország felé vezető útjára emlékezve megjegyzi, hogy ennek leírása hasznos lehet „*ad veritatem detegendam*”.¹⁷¹ Bottyán János (Vak Bottyán, 1643?–1709) tábornokot jellemezve, szigorúsága mellett leírja azt is, hogy katonáinak mindenkor igazságot szolgáltatott, ha igazuk volt.¹⁷² Némely helyzetben Rákóczi megélte az igazság leplezetlen (meztelen) kimondásának kényszerét is, mint például 1718-ban a török vezírral folytatott tanácskozás során.¹⁷³ Összegezve a „mindennapok igazságának” lényegét, a *Réflexions*-ban a polgári törvények célja

¹⁶⁵ MM 30, 32 / MM 305, 46.

¹⁶⁶ MM 133, 28–29 / MM 376, 30.

¹⁶⁷ CP 138–139 / V 111. A „*rei veritatem*” kifejezést és változatait, így például a „*circumstantiae veritatem*” szókapcsolatot folyamatosan használja világi történések, politikai fordulatok leírásakor, CP 216 / V 177; CP 218 / V 179; CP 275 / V 228; CP 303 / V 251; CP 320 / V 265.

¹⁶⁸ CP 142 / V 114.

¹⁶⁹ „[...] j’ai reconnu la grande vérité que tous les hommes ont en la bouche, mais il s’en trouve peu qui la croient fermement, savoir que l’homme propose, et Dieu dispose.” MM 200, 30–31 / MM 425, 8–10.

¹⁷⁰ CP 54, 56, 57 / V 50–53.

¹⁷¹ CP 133 / V 106.

¹⁷² „[...] mais il lui rendoit justice en tout où il avoit raison” MM 100, 23 / MM 353, 27–28.

¹⁷³ „Nihil poteram ad haec reponere quidem; sed res suspicionem auxerat, et coepit me veritatem Vezirio nude repraesentare.” CP 297 / V 246.

ként ír az igazságosságáról (igazságszolgáltatásról – *justice*), amelynek végkifejlete a köz üdve, java és nyugalma.¹⁷⁴

A *Confessio peccatoris*ban Rákóczi egyrészt hangsúlyozza, hogy nem szándéka történelmet írni vagy azt magyarázni, hanem hogy számot adjon lelkiismeretéről.¹⁷⁵ Ugyanakkor emlékeire vagy mások elbeszéléseire támaszkodva történelmi események sorát beszéli el úgy, hogy nem foglalkozik azok hitelességének kérdésével.¹⁷⁶ Kifejti, hogy korántsem mindenkihez, hanem a fejedelmekhez („*ad Principes*”) szól, akiket Isten a népek kormányzására hívott meg („*ad regendos populos vocasti*”), azaz bizonyos értelemben mégis „történelmet” kíván formálni. Úgy látja, hogy az uralkodó Isten képviselője a földön, ő kapta meg Isten igazságosságának kardját, és ő jogosult kezelni (szétosztani) az isteni irgalmat (*misericordia*) és kegyet (*clementia*). Minderről, mint írja, maga az örök igazság, azaz Isten győzte meg, és így ismerte fel – a szövegben sajátos kettősséget érvényesítve –, milyen elrettentő a fejedelemséget (pontosabban a fejedelmi hatalmat) keresni, s milyen „érzékeny” dolog nem tenni eleget e feladat követelményeinek („*quam horrendum sit ambire principatum et quam sensibile non sequi obligationes ejus*”).¹⁷⁷ A fenti gondolatmenetet folytatva felhívja a figyelmet arra, hogy a fejedelem megteheti, sőt kötelessége („*potes, quin imo debes*”) véleményt kérni a gyóntatóktól és tanácsosoktól az igazság birtoklása vagy még inkább annak kifürkészése érdekében („*pro poscenda aut potius indaganda veritate*”).¹⁷⁸

Az emberi történelem egyik meghatározó tényezője a népek vezetését szolgáló törvények értelmezése és magyarázata. Meditációiban Rákóczi úgy véli, hogy a Számok könyve reprezentálja az *ecclesia militans* helyzetét, s benne „[...] *exurgit potestas justitiae in principibus* [...]”.¹⁷⁹ Az

¹⁷⁴ „Les loix civiles etablissent l'autorité de ces vicaires, et ces vicaires en les confirmant, donnent de la vigueur aux loix parce qu'ils s'engagent à les executer. Quel objet ont-elles ces loix? La justice: et quel objet a-t-elle cette justice? Le salut, le bien, et la tranquillité publique.” R 41, 1–5.

¹⁷⁵ „conscientiae meae reddere rationem” CP 188 / V 155.

¹⁷⁶ Vö. Tüskés (2016c); Tüskés (2018b).

¹⁷⁷ CP 162–164 / V 133–135. Másutt azt fejtegeti, hogy „in consideratione principum” ír. CP 190 / V 156.

¹⁷⁸ CP 164 / V 135.

¹⁷⁹ MP 251–252.

1723-as év elmékedéseinek következtetése szerint a „*lumen ad noscendum veritatem*” az az igazság, amely kihat az emberi történelem megváltás utáni korszakára.¹⁸⁰ Így például a keresztény mártírok ebben az értelemben az igazság tanúi („*testium veritatis*”).¹⁸¹ Levonja a világi fejedelmek politikájára érvényes általános következtetést, hogy az „*sub veritatis colore quaerit*”, azaz leplezni igyekszik a valós célt.¹⁸²

A keresztény király és fejedelem bemutatásában úgy véli, nincs igazságosabb okuk a háborúra, mint az a szeretet, amellyel a felebarátoknak, gyermekeknek, önmaguknak és a hazának tartoznak. Mindezt Jacques-Bénigne Bossuet beszédei nyomán fogalmazza meg, és a rá való hivatkozással erősíti meg.¹⁸³

Az igazság természetrajza

Rákóczi szerint az igazságnak szabályai (*regulas*) vannak, amelyekről elmékedik.¹⁸⁴ Megállapítja, hogy Isten az igazságot a szeretet eszközeként adta az embernek, és a felebaráti szeretet ápolásához ajánlja az igazságosság szabályainak („*regulas justitiae*”) érvényesítését.¹⁸⁵ Meditációiban „*certae justitiae regulae*”-ről ír,¹⁸⁶ a „*lex veritatis*”-t azonosítja a „*lex naturae*”-val, s azt állítja, az ember elfordult ettől.¹⁸⁷ Másutt e szabályokat, mint „*ordo justitiae tuae [ti. Dei]*” említi.¹⁸⁸

A *justitia* Rákóczinál nem csupán erény, hanem saját útjai vannak („*habet suas justitia vias*”); a fejedelmeknek ezek közül a szabályos és köz-

¹⁸⁰ „[...] patet ex tota historia Christi post resurrectionem et ex historia descensus Spiritus Sancti, cujus fructus enarrat Apostolus, et horum proprietates bene examinando in exemplis apostolorum elucescit [...]” M1723 440.

¹⁸¹ M1723 453.

¹⁸² M1723 457.

¹⁸³ „[...] nulla belli justior causa, quam charitas Fratribus, Filiis, sibimetipsis, denique Patriae debita [...]” T 157, 40 – 158, 1; T 158, 14–18.

¹⁸⁴ CP 82–83 / V 74.

¹⁸⁵ CP 153 / V 126.

¹⁸⁶ MP 316.

¹⁸⁷ „Impresseras, o Deus, Creator hominis, legem veritatis in cor creaturae tuae, quam ad imaginem tuam creaveras, et hanc semper retinuit, et propterea lex naturae appellatur.” MP 149.

¹⁸⁸ M1723 450.

benjáró utakat kell követniük, mert ezek szolgálnak Isten tetszésére.¹⁸⁹ Az igazság sajátossága az is, hogy erősíti a jót, míg a rosszat gátolja.¹⁹⁰

Amikor Rákóczi árulóként mutatja be gróf Károlyi Sándort, egyedül az ő személyével kapcsolatban használja a „*rigor justitiae*” kifejezést, mint amit nem tudott érvényesíteni irányában.¹⁹¹ Mózes harmadik könyvéről (*Leviticus*) medítálva az isteni igazságosság szigora kifejezést használja, a törvények kontextusában.¹⁹²

Az eretnokségek kapcsán arról ír, hogy az igaz vallást („*veram religionem*”) Isten azok tanítása révén tartotta fenn, akik az igazságot a hit egyszerűségében keresték („*veritatem in simplicitate fidei quaerebant*”). Rákóczi szerint ez egyúttal azt jelenti: az a fontos, hogy mit és hogyan kell hinni, nem pedig az, hogy miért. Véleménye szerint a fentiekben alapszik az igazság igaz felismerése („*vera agnitio veritatis*”), mert az igazat (*verum*) kizárólag az igazság (*veritas*) tudja megtanítani.¹⁹³ Az eretnokségekkel kapcsolatos az az okfejtés is, amely szerint az igazságot a tudálékosság (*sciolitas*) és a kérkedés (*ostentatio*) azért nem tudta elhomályosítani („*obscurare veritatem*”), mert az a szív egyszerűségében kereső híveknek nyilvánult meg.¹⁹⁴ Rákóczi minderről közvetlenül meditációinak eretnokséggel történt megvádolása kapcsán ír, s önmagát is az igazságot az „*in simplicitate cordis*” keresők közé sorolja.¹⁹⁵ A „*simplex veritas*” fogalom feltűnik a bibliai elmélkedésekben is. Így például az égő csipkebokorban megjelenő Isten válasza Mózesnek („*ego sum, qui sum*”) maga a *simplex veritas*, mivel Isten minden elmondható igazság alkotója azáltal, hogy ő teremtette azt. A „vagyok, aki vagyok” megmagyarázza,

¹⁸⁹ CP 191 / V 157.

¹⁹⁰ „*Veritatis enim est proprietas, quae bona sunt, declarare, charitatis est, quae mala sunt, inhibere.*” MP 151.

¹⁹¹ CP 180 / V 148.

¹⁹² „*Magnus fuit justitiae tuae rigor, Domine [...] in justitiam tuam peccat, cui satisfacere nollet [...]*” MP 196.

¹⁹³ CP 306 / V 253–254.

¹⁹⁴ CP 319 / V 264.

¹⁹⁵ CP 319 / V 264.

hogy légy az, aki igazságban légy (leszel).¹⁹⁶ Másutt a *simplicitas* a *rectitudo* és a *veritas* közös sajátosságaként (*proprietas*) jelenik meg.¹⁹⁷

Rákóczi megállapítja azt is, hogy az igazság esetenként kemény („*dura*”) az ember számára, mert nem egyeztethető össze a saját gőgjével.¹⁹⁸ Másutt a „*pura* (csupasz, egyszerű, tiszta) *veritas*”-ról¹⁹⁹ vagy Istenről, mint változhatatlan igazságról²⁰⁰ szól.

Meggyőződése, hogy az igazság fensége a misztériumok sokféleségében nyilvánul meg.²⁰¹ Így például az ószövetségi áldozatban az igazság misztériuma mély („*profundum veritatis mysterium*”); ez egyben az újszövetségi vértelen áldozat előképe, amelyben az igazság a mennyből leszállt kenyér.²⁰² Az újszövetségi áldozat szentostyája a hit misztériuma („*mysterium fidei*”), amelyet testi szemeink tiszta igazságban nem láthatnak.²⁰³ Néhány további jelző, amelyet Rákóczi a *veritashoz* társít: fenséges, magasztos („*sublimes veritates*”),²⁰⁴ elsődleges („*principales veritates*”),²⁰⁵ csodálatos („*veritates admirandas*”) ²⁰⁶ és érzékeny („*sensibiles sunt hae veritates*”).²⁰⁷ Az egyik ószövetségi elmélkedésben arról filozofál, hogy a lélek az igazság kiáradása („*anima est emanatio veritatis*”).²⁰⁸

¹⁹⁶ „Deus omnia communicando veritatem creavit, cum creatis esse dedit. [...] Sum, qui sum illustrat [...] quod sis quin in veritate sis” MP 117–118.

¹⁹⁷ T 100, 13–14.

¹⁹⁸ CP 343–344 / V 283.

¹⁹⁹ CP 375 / V 309.

²⁰⁰ „[...] per [...] immutabilem [...] veritatem quae tumet ipse es [...] comunicas” CP 376 / V 309.

²⁰¹ „in diversitate mysteriorum exprimeretur veritatum majestas” MP 159.

²⁰² „veritas autem panis est, qui de caelo descendit” MP 188.

²⁰³ „oculi enim nostri carnales cum nudam veritatem videre non possint” MP 207.

²⁰⁴ „Magnae sunt, Domine, et sublimes veritates, quarum fidem his, quae mihi manifestare dignatus es [...]” MP 271.

²⁰⁵ MP 303.

²⁰⁶ MP 316.

²⁰⁷ MP 325.

²⁰⁸ Továbbá „[...] veritas semper residet in ratione ejus vocaturque dictamen conscientiae, cui se opponere summum peccatum est. Haec veritas seu rectum in ratione producit omnes virtutes morales in hominibus, in quibus falsum seu passiones non praedominantur.” MP 204.

Rákóczi egyaránt *justitiának* nevezi az emberek és Isten igazságosságát, amikor e kettőt szembeállítja egymással.²⁰⁹ A sokféle igazság érzékeltetésére nem *veritasról*, hanem több helyen következetesen „*veritatesről*” ír.²¹⁰ Így például Jákob és Ézsau a meditációkban felidézett története kapcsán többes számú az igazság.²¹¹ Az 1721 márciusa és szeptembere között készült meditációk elején arról tájékoztat, hogy a Kivonulás könyvének történetei („*historiae*”) elsősorban „*per se et in se veritates*” érdeklők.²¹² A többes számban használt *veritasról* a Számok könyve 12. fejezete kapcsán mint rémületet keltő (*tremendae*) igazságokról ír, amelyeket nem lehet a bibliai tipológia keretében értelmezni.²¹³ Az igazságok egy további csoportja Rákóczinál a „*spirituales veritates*”.²¹⁴

A *Leviticus* áldozatról szóló részéről elmélkedve tesz említést a kettős igazságról,²¹⁵ azaz ismeri, de jobbára elkerüli vagy körülírja a *veritas duplex* skolasztikus felfogását, a hitbeli és a filozófiai (és természetfilozófiai) igazság lehetséges ellentétének tanát. Az igazság *duplicitasát* a *Tractatus de potestate* című munkában egyértelműen elutasítja, mert logikai indoklása szerint két ellentétes rész nem lehet egyaránt igaz („*vera*”) ugyanabban az értelemben.²¹⁶ Megkülönbözteti az igazság külső („*externa veritatis cognitio*”-t) és belső ismeretét („*veritas interna cognitio*”-t), amelyek közül az utóbbi az Isten népe szívében található „lelki írás”.²¹⁷ Krisztus látható és láthatatlan testének *disparitasáról* gondolkozik az

²⁰⁹ „[...] *juste judicate non in justitia hominum, sed in justitia Dei [...]*” CP 152 / V 125–126.

²¹⁰ CP 351 / V 289; CP 356 / V 294; MP 324.

²¹¹ MP 85, 86.

²¹² MP 111.

²¹³ „*Quam tremendae sunt hae veritates, non figurae!*” MP 281.

²¹⁴ MP 158.

²¹⁵ MP 239.

²¹⁶ „*ubi autem est duplicitas, non reperitur veritas, quia duplicitas necessario, id est ex natura sua contrarietatem generat, cujus utraque pars nequit in eodem sensu aequaliter esse vera.*” T 115, 11–13.

²¹⁷ „*Lex scripta et externa veritatis cognitio haec externa signa et praemonitiones requirebat, sed a quo lex in cordibus populi tui spiritualis scripta est et veritatis interna data est cognitio (per fidem, quae ad credenda illa, quae non videt, elevata est) longe excellentiorem das memoriam legis tuae et illum juste requiris a filiis tuis, qui amplectuntur illum.*” MP 291–292.

1723-as év elmélkedéseiben.²¹⁸ Az igazság belső igéje („*verbum internum veritatis*”) az igazságot igazságban látja („*veritatem in veritate videt*”), míg az igazság külső igéje („*verbum externum veritatis*”) harcol az igazságért a világban („*militat pro veritate in mundo*”), s e két rész egy testből tevénny, részben a győzedelmesből, részben a harcosból,²¹⁹ azaz a győzedelmes és harcos egyház sajátja. Az Oltáriszentség és a *veritas* kapcsolatairól elmélkedve Rákóczi arra a következtetésre jut, hogy az eucharisztia szentségében a megtestesült igazság pozitív igéit kívánjuk hinni.²²⁰

Az 1723-as év elmélkedéseinek 17. meditációjában elkülöníti egymástól a szív világossága („*lumen cordis*”) kettősségét. Az egyik „*lumen cordis*” az, amit az apostolok kaptak meg a Szentlélektől, amikor az láthatóképpen leszállt rájuk („*receperunt a Spiritu Sancto apostoli in descensu ejus visibili*”), a másik az igazság felismerése; ez utóbbi világosság az igazság szeretetére van.²²¹ A bűnbeesett ember – újabb szembeállítással – elpártolt az örök igazságtól, az örök jótól az alkotott igazságához és az alkotott jóhoz („*ab aeterna veritate, ab aeterna bono ad creatam veritatem et creatum bonum*”), amelynek tárgyai („*objecta*”) mindenkor hamisak („*falsa*”).²²² A két zászlóról írt, jezsuita hatást sejtető elmélkedésrészletben („*duo vexilla erecta video [...]*”) a világiak és az eretnekek azok, akik látják a kereszten a színeket, de a kereszt igazságának fényét nem látják.²²³

²¹⁸ „[...] *internum nutriens veritatem ad salutem in illis, qui corde profitentur ad justitiam, verbum veritatis externum est pro illis, qui veritatem ore protitentur ad salutem in unione intelligentiae seu communionis. Qui taliter uniti in spiritu veritatem in corde animae habent diligentes veritatem, in veritate audiunt, legunt et intelligunt, quia veritas est in illis, sed qui veritate tamquam vestimento induti extrinsecus portant illum per confessionem solummodo oris, docentur per veritatis spiritum, seu sicut dictum, per uniformem doctrinam illorum, qui in eadem intelligentia veritatis uniuntur.*” M1723 423–424.

²¹⁹ „*Hi tamen et illi ex uno corpore exercitus sunt, partim triumphantis, partim militantis*” M1723 424.

²²⁰ „[...] *in sacramento Eucharistiae credendum positiva verba veritatis incarnatae jubent*” M1723 431.

²²¹ „*Alterum est lumen ad noscendum veritatem, hoc est lumen ad diligendam veritatem*” M1723 440.

²²² M1723 489.

²²³ „*Vident colores in cruce, sed lucem veritatis ejus non vident*” MP 375–376.

Az igazságosság és a törvények kapcsolatáról írva is két különböző igazságról nyilatkozik. Az egyik Isten örök Igazságossága („*aeterna Justitiae Dei*”), amelyből megváltoztathatatlan törvények erednek. A másik Isten Igazságosságának a rendje („*ordo Justitiae Dei*”), innen származnak azok a törvények, amelyek az emberek életére vonatkoznak.²²⁴ Rákóczi elismeri, hogy ezt a fajta igazságosságot és szövegkörnyezetét a *Politica Scripturae Sacrae* szerzője, Bossuet fejtegette hozzá hasonlóan, akinek a munkáját – mint ismeretes – Rákóczi a *Tractatusban* kivonatolta.²²⁵

A Biblia és az igazság

E témát elsősorban, de nem kizárólag a *Meditationesben* lehet fellelni. A fejtegetések bizonyos tekintetben közel állnak egy másik tematikához, a „köznapi” igazsághoz. Olyan megállapítások tartoznak ide, amelyek nem válhatnak ki lényeges ellenvetést vagy vitát. E részekhez gyakran Rákóczi egyetértő, helyeslő felkiáltásai²²⁶ vagy megjegyzései²²⁷ társulnak. Rákóczi alapvető meggyőződése, hogy Isten az Ószövetségben törvényt adott az emberiségnek, ugyanakkor annak igazságait rejtve tartotta.²²⁸ A *Tractatus de potestate* című munkájában viszont – sommásan – úgy összegzi az ószövetségi törvényről vallott nézeteit, hogy ezek azonosak az összes kinyilatkoztatott igazsággal.²²⁹

Az özönvizet a világ és az emberi nem isteni igazságosság általi megtisztításaként, befejeződését az isteni igazságosság mély forrásainak bezárásaként értelmezi.²³⁰ Ábrahámot Istenbe vetett hite juttatta el az

²²⁴ T 119, 28–31.

²²⁵ Jacques-Bénigne BOSSUET, *La Politique tirée des propres paroles de l'Écriture sainte* (1709) című, posztumusz munkája.

²²⁶ Például „Quam justus es, Domine, et justa sunt judicia tua!” MP 21.

²²⁷ Például „Sed quidem audeam, cum haec sit illa veritas, ad quam dilucidandam et realiter manifestandam facta fuerint omnia” MP 15.

²²⁸ „Deus [...] legem dedisti, veritates tuas occultasti.” MP 71.

²²⁹ „[...] sat clare credimus nos explicuisse sub denominatione legum Divinarum nos intelligere omnes veritates in veteri testamento a DEO [...]” T 118, 28–29.

²³⁰ „aquae diluvii mundum purgantes justitiae divinae [...]” „clausi sunt fontes abyssi justitiae tuae super universum genus humanum” MP 29.

igazsághoz,²³¹ és ugyanez a hit nem engedte Izsákot feláldozni, mert a szeretet felfüggesztette Isten igazságosságának kardját.²³²

Néhány alkalommal Rákóczi a Szentháromság misztériumát is bevonja az igazság-diskurzusba. A három isteni személy közül az Atya tanítja, a Fiú igazolja és a Szentlélek kinyilvánítja az igazságot. A Fiú az „*incarnata veritas*”, a test pedig megszenteltetik „*in veram resurrectionem*”, azért, hogy az igazságban, az igazság által és az igazsággal együtt egyesüljünk Istennel, és éljünk szeretetben örökké („*in veritate, per veritatem et cum veritate uniamur Deo, et vivamus in charitate in aeternum*”).²³³ A Fiú egyben az az áldozat, akiben, mint az igazság megtestesülésében, megszenteltetik az emberi természet.²³⁴

Az igazságról szóló diskurzust a *Pentateuch*ról szóló meditációkban Rákóczi elsősorban a figuralizmus keretében, a janzenista teológia nyelvét is felhasználva juttatja érvényre. Erre egyaránt ösztönözhetette – többek között – a rodostói könyvtárban őrzött Lemaistre de Sacy-féle, latin-francia kommentált bibliafordítás, Jacques-Joseph Duguet *Regles pour l'intelligence des Saintes Écritures* című munkája és Pierre Nicole művei.²³⁵ Ismeretes, hogy ezeket az elmékedéseket Rákóczi nem kívánta cenzúráztatni, megírásukat ugyanakkor lelkipásztori ösztönzés segítette.²³⁶

Istenhez könyörög („*imploro auxilium tuum*”), mint írja, hogy alkalmazni tudja Isten igazságainak előképeit.²³⁷ Magyarázatai mindenekelőtt az Újszövetségre, Jézusra és a megváltásra irányulnak. A tipologikus

²³¹ MP 37, 41.

²³² „*dilectio justitiae Dei gladium suspendit*” MP 59.

²³³ „*Credere veritatem in charitate est te, o Sanctissima Trinitas, in corde habere et tecum uniri. Cognoscere das, o Pater, veritatem seu Filium, et veritatis agnitio producit amorem veritatis seu Spiritum Sanctum, et quo plus augetur cognitio veritatis, eo major efficitur dilectio charitatis. Fac igitur, o adoranda Trinitatis veritas, te plus cognoscere, ut plus diligam, da te diligere, ut te plus cognoscam.*” MP 152.

²³⁴ „[...] *in incarnatione veritatis sanctificata natura humana et per sacrificium satisfactorium veritatis deletio peccato per resurrectionem glorificata natura humana capax reddita fuisset, ut possit uniri tibi, Deus, et sic regenerata fieret denuo subjectum capax ad recipiendam gratiam, qua adjutus homo praestaret tibi cultum adorationis in spiritu et veritate*” MP 183–184.

²³⁵ KNAPP–TÜSKÉS (2016: 234, nr. 2; 236, nr. 21; 238, nr. 50, 51, 52, 53, 54). Ld. még TÜSKÉS (1997: 964–968).

²³⁶ Vö. 54, 55. jegyzet.

²³⁷ „*ut applicare valeam figuris suis veritatibus*” MP 62.

gondolkodás az 1723-as év meditációja szerint az újszövetségi áldozat (*sacrificium*) nézőpontjából „visszafelé”, az Ószövetség egészére is érvényes: Ez az igazság, ami megjelent a zsidók minden áldozatában.²³⁸ Esetenként azonban, így például a bűnbeesés kapcsán, elhatárolódik a bibliai tipológia lehetőségétől.²³⁹

Rákóczi szerint a világ kezdete óta jelen vannak az emberek között az úgynevezett Jézus-előképek (így például Henoch, Illés). Ez egyrészt Isten igaz ítélete miatt van így, másrészt e tényben és a prefiguratív személyekben „*manifestatur justitia*” és a „*veritas*”.²⁴⁰ Legkedvesebb előképei közé tartozik Ábrahám és Mózes. A földi zarándokútjukat járó egykor élt emberek, akik közé Rákóczi magát is számítja, a „figurá”-k, akik egyúttal az igazságokban (*veritates*) zarándoklók előképei.²⁴¹ Ábrahám minden igaz ember előképe, „*prototypusa*”, akiben feltűnt a *veritas*.²⁴² Izsák feleségében, Rebekában a remény különféle rejtőzködő igazságait („*latentes veritates*”) és azok figuráit véli felfedezni.²⁴³ Ugyanígy Jákob és Ézsau történetében is „*veritates latent*”.²⁴⁴ Amikor Jákob oltárt épített Istennek „*in figura aedificavit, aedificaturi erant in veritate*”, mert Jákob oltára a bibliai tipológia értelmében Rákóczinál azonos azzal az oltárral, ahonnan ő a jelenben („*hodie*”) a mennyei eledelben részeseül.²⁴⁵ Összegző véleménye szerint a lélek az igazságban helyezkedik el, és a jövőbeni igazság (elő)képek mögött rejtőzik.²⁴⁶

A *Tractatus de potestate* című munkában az ószövetségi szertartáskönyv törvényeiben kinyilatkoztatott igazságok homályosságát tárgyal-

²³⁸ „Haec est veritas, quae figurata fuit per omnia sacrificia Judaica [...]” M1723 452.

²³⁹ „Absit a me velle quaerere figuram in praevaricatione Adami, quae veritas fuit a te permissa et ab ipso libere patrata, quam quia futuram praevidisti, has figuras in finem tuum ordinasti.” MP 18.

²⁴⁰ MP 26, 28.

²⁴¹ MP 35. Önmagára vonatkoztatott zarándok-motívummal él a *Tractatus de potestate* című mű prológusában is. T 99, 5.

²⁴² MP 45–48.

²⁴³ MP 67.

²⁴⁴ MP 67–70.

²⁴⁵ MP 88.

²⁴⁶ „Spiritus igitur in veritate consistit, veritas porro sub figuris latet” MP 75. Másutt: „veritas latuerit in obscuritate figurarum, quae nobis manifestanda erat te semper et ipsis et nobis invisibili permanente” MP 148. A rejtőző, rejtett igazságról más helyen ld. MP 221.

va Rákóczi megállapítja: ezeket Isten kizárólag azért adta, hogy elvezessenek Krisztushoz („*ad [...] Legislatorem Christum*”), akinek a törvényei által az ember összhangba jut Isten Igazságosságával (*Justitia Dei*).²⁴⁷ Azaz a homályos ószövetségi törvény *praefiguratió*ja a nyilvánvaló újszövetséginek. Krisztus világosította meg az igazságokat („*veritates*”), és beteljesítette Mózes figurális vagy ceremoniális törvényét.²⁴⁸

A Kivonulás könyvéről szóló meditációkban – előzetes megjegyzése szerint – Rákóczi a bibliai tipológia körénél bővebben kívánt reflektálni a *veritas*ra.²⁴⁹ Így például Mózes alakja – mint Krisztus-előkép – nem egyszerűen „*figura fuit veritatis*,” mivel az események igazsága Mózes által láthatóan, érzékelhetően és valóságosan („*per Moysen visibilter, sensibiliter et realiter*”) követhető.²⁵⁰ Mózes ötödik könyvéről (*Deuteronomium*) elmélkedve Rákóczi folytatja a korábbi tipologikus gondolkodást, s például Kánaán földjét a *veritas* előképének nevezi.²⁵¹

A *veritas* retorikája

A *veritas* retorikája jelen van az egész életműben, de eltérő hangsúlyokkal. Rákóczi meggyőző szándékkal, érvként is többször él az igazság fogalmával. Így például hitelesítő eszközként és legfőbb fórumként hivatkozik az igazságra, amikor arról ír, hogy „az Örök Igazság előtt írom ezeket az Emlékiratokat, s ezért [...] be kell vallanom [...]”,²⁵² vagy „de elmondhatom az Örök Igazság előtt, akinek művem ajánlottam [...]”.²⁵³ Ugyanez a cél irányítja akkor is, amikor például úgy kezd egy mondatot, hogy „az igazság tisztelete kényszerít arra [...]”,²⁵⁴ illetve „[...] csak tiszta igazságszeretetből tettem [...]”.²⁵⁵

²⁴⁷ T 117, 2–9.

²⁴⁸ „[...] Christus veritates manifestasset legemque figuralem, seu caeremonialem Moysis adimplevisset [...]” T 118, 36–37.

²⁴⁹ „Haec tamen reflexio sensum spiritualem exhibere potest, non tamen figuram exhibet veritati in omnibus circumstantiis applicabilem.” MP 111.

²⁵⁰ MP 115.

²⁵¹ „[...] per terram Chanaan figurata veritas.” MP 355.

²⁵² „Ecrivant ces Mémoires devant la Vérité Eternelle, [...] je dois avouer que [...]” MM 61, 16–17 / MM 326, 9–10.

²⁵³ MM 158, 8–9 / MM 394, 35–27.

²⁵⁴ „Le respect dû à la vérité me contraint de parler ainsi [...]” MM 63, 17–18 / MM 327, 30.

²⁵⁵ MM 137, 16–17 / MM 379, 11–12.

Másutt rejtett bibliai allúzió segítségével, János evangéliumából merített fordulatokkal szól az igazságról.²⁵⁶ Ugyancsak újszövetségi párhuzammal, választékosan ír arról, hogy várja önmagán az isteni igazságosság beteljesülését: „*haec est enim justitia, quam esurire et sitire debeo, nec saturari me oportet*”.²⁵⁷ Nem kevés retorikai gyakorlatot árul el, amikor úgy fordul Istenhez, hogy besorolja magát az igazságban őt keresők közé.²⁵⁸ Hasonló indíték vezeti, amikor a „*nudus*” (csupasz, meztelen) jelző változó kontextusokba helyezett ismétlésével fejezi ki vágyát az igazság megismerésére: „Meztelenül (*nudus*) léptem be ide [ti. a földi életbe] – írja –, meztelenül (*nudus*) távozok; tedd, hogy egyszerűen (*nudus*) éljek, hogy benned csupasz (*nudus*) [legyek], mert az egyszerű (mesterkéletlen) igazságot [vágyom] megismerni és a boldog örökkévalóságot bírni.”²⁵⁹

A kritikai kiadásban nem jelzett újszövetségi szöveghelyre (2Kor. 5,17) utal az a permutáció, amellyel Rákóczi Isten megváltoztathatatlan igazságának időtlenségét kívánja nyomatékosítani: „*omnia vetera sunt nova et nova sunt vetera in immutabili veritate tua*”.²⁶⁰ Többször, egymással rokon megfogalmazásban, erőteljes hangsúllyal és fejedelmi öntudattal adja tudtul, hogy mindazt, amit leír, maga a megtestesült Igazság („*Veritas incarnata*”) vagy Isten kegyelme („*gratia tua*”) nyilvánította ki számára.²⁶¹ Egy, az igazsággal is kapcsolatos következtetését variatív ismétlés formájában rögzítette: „Egy a hit, mert egy az igazság, és mert egy az igazság, egy az igazság értelme; egy a keresztség, mert egy a hit; egy az Egyház, mert egy a hit és keresztség.”²⁶²

²⁵⁶ „Sectare, quisquis es, in veritate veritatem, et haec sola factis tuis semper reddet testimonium, dum ad aeternum perveneris praemium.” CP 190 / V 156.

²⁵⁷ CP 358 / V 295.

²⁵⁸ „[...] ineffabilem thesaurum reperisse in te ita ut vere exclamare mihi oporteat o quam suavis es, Domine, te in veritate quaerentibus et repertum gustantibus” CP 248 / V 203.

²⁵⁹ „Nudus intravi in eum, nudus exibo; fac, ut nudus vivam, ut in te nudam, quia simplicem veritatem reperiam et felicem aeternitatem obtineam!” MP 369.

²⁶⁰ MP 350.

²⁶¹ Így például: „Hae sunt, Domine, veritates, quas nobis Veritas incarnata manifestavit et fides promerita credere, charitas in cordibus diffusa amare facit.” MP 355; „Hae sunt veritates. Domine, quas mihi manifestat gratia tua ex meditatione spirituali litterae.” MP 357.

²⁶² „Una ergo fides, quia una est veritas, et quia una veritas, una intelligentia veritatis; unum baptisma, quia una fides; una Ecclesia, quia una fides et unum baptisma.” M1723 441.

Francia nyelvű munkáiból sem hiányzik a retorikai igény. Az állhatatosság (*fermeté*) és az igazság (*verité*) kapcsolatáról például így ír: „mert nincs állhatatosság, csak az igazságban, és nincs igazság, csak Istenben és abban, amit kinyilatkoztatott”.²⁶³ Az egyik *aspiratió*ban úgy mutatja be az igazság és irgalom kettős működését, hogy aki nem akarja elfogadni az isteni providenciától neki szánt célt, azt erre kényszeríti az igazságosság, aki pedig éppen ezt akarja, azt vonzza az irgalom.²⁶⁴ Isten akaratának elfogadását kérve, paradoxonnal élve úgy fogalmaz, hogy „akaratom szeretete az igazság szeretete, az igazság szeretete pedig a te szereteted”.²⁶⁵ Egy másik paradox megfogalmazás: „Ha lehetséges lenne, hogy hazugságokkal nem sérthető meg az igazság, azt kérném, hogy ne sértdj meg.”²⁶⁶

Következtetések

A vizsgálatból nyilvánvaló, hogy Rákóczi életművének nincs olyan része, amelyben ne foglalkozna valamilyen formában a *veritas* kérdésével. Jóllehet írásaiban eltérő arányban és hangsúllyal, folyamatosan keveredik a történelmi, teológiai, morális, logikai és filozófiai gondolkodás, s a vallási, politikai és etikai irodalom műfajai „összeötvözve” jelennek meg, a művek – egyetértve Köpeczi Béla következtetésével – ebben a vonatkozásban is egymásra utalnak. Szerinte Rákóczi „[...] egységes művet akart teremteni a műfajok különbözősége ellenére”, folyamatosan és tudatosan „építkezett”, variált és javított.²⁶⁷ Ezek a sajátosságok különösen szembetűnőek a *veritas*-diskurzusban. Rákóczi nézőpontja mindvégig egy keresztény fejedelemé, s e körülmény nem vezethető vissza a művek keletkezési idejének bizonytalanságára.

²⁶³ „car il n’y a de fermeté que dans la verité, et il n’y a de verité qu’en Dieu, et en ce qu’il a révélé” R 31, 16–17; 344, 16–18.

²⁶⁴ „Finis, in quem me creasti, o Sacrosancta Deitatis Trinitas, gloria tua est, et ad hanc ducit omnes homines providentia tua; nolentes compellit justitia, a volentes trahit misericordia, ut haec et illa glorificentur in te.” A 49, 16–18.

²⁶⁵ „Amor enim voluntatis tuae amor justitiae, amor autem justitiae amor tuus est.” A 58, 5.

²⁶⁶ „Quodsi enim possibile esset veritatem non offendi mendaciis, hoc peterem, ne offendaris.” A 65, 1–2.

²⁶⁷ KÖPECZI (1991: 567–569).

Műveiben – valószínűleg lelki vezetői hatására – bármilyen műfaji megnevezéssel illeti is azokat,²⁶⁸ fontosnak tartja a folyamatos szembesülést az igazsággal. Keresi azt, reflektál az úgynevezett egyházi igazságokra, és részben megkísérli továbbgondolni azokat. Változatos szóhasználatlaltal, igényes formában törekszik meggyőzni olvasóját az Istent kereső ember attitűdjéről, az igazság keresésének fontosságáról, miközben valójában – holtáig – arra készül, hogy ismét teljes jogú fejedelemként élhesen.²⁶⁹ „Rejtőzködő” módon, száműzöttként és vezeklő-bűnbánóként, de fejedelmi kiválasztottság-tudattal igyekezett Isten választottai közé. A megletni vélt igazságot vallotta tanítómesterének, miközben ismételtelen beismerte, tisztában van gyarlóságával, személyes korlátaival.

Rákóczi Augustinus nyomán, kamalduli-janzenista ösztönzésre, grosbois-i olvasmányélmények és a rodostói magánkönyvtár felhasználásával foglalkozott az igazság kérdésével. Az alapvetően bibliai és augustinusi eredetű, Janseniuséhoz és több más szerzőéhez közel álló fogalomhasználat révén a művek többféle igazság-felfogással szembesítenek, miközben a szerző folyamatosan azt igyekszik bizonyítani, hogy ezen a téren is önállóan gondolkodik, és véleménye különbözik másokétól. Rákóczi *veritas*-konceptiója éppúgy szinkretista jellegű, mint a bűnről, a kegyelemről, a szabad akaratról, az eleve elrendelésről és a kiválasztottságról alkotott felfogása.

Az igazság keresése, mérlegelése és reflektálása Rákóczinál valójában egy szerzői szerep, amelynek megvannak az előképei, s amely átfogó teológia-, filozófia-, spiritualitás- és moralitástörténeti folyamatokba illeszkedik. Az általa olvasott janzenista szerzők, köztük Pierre Nicole szerint igazságait Isten azért fedi fel, hogy a cselekvést irányító elvekké váljanak az emberben, nem elvont spekulációk tárgyaivá.²⁷⁰ Isten igazságait szeretni, tisztelni és imádni kell, nem egyszerűen ismerni. A cselekvés törvénye az igazság és a szeretet legyen, hangsúlyozza Nicole.²⁷¹

²⁶⁸ Néhány ezekből: *meditatio, meditatio in formam soliloquiorum, confessio, manifestatio, eloquium, cogitatio, contemplatio, reflexion, traité* stb.

²⁶⁹ Diplomáciai tevékenységén és levelezésén kívül ezt tanúsítja francia nyelvű végrendelete (Rodostó, 1732. X. 27) is, amelyben rég nem létező javait testálja. RÁKÓCZI (1984: 243–250).

²⁷⁰ GUION (2002: 164; 649).

²⁷¹ GUION (2002: 210).

A hit igazságai Jansenius, Saint-Cyran és Nicole szerint végtelenül túlhaladják az ember képességeit.²⁷² A dolgokat, állítja Nicole, az igazság szerint kell megítélni, s csak az általa létrehozott és szabályozott ítéleteket és lelki indulatokat szabad megtúrni. A „dolgok igazsága” szerint levont következtetéseket Nicole szembeállítja a szenvedélyekkel, a dolgok szubjektív szeretetével,²⁷³ az igazságot a konkupiszcenciával.²⁷⁴

A bűnbeesés előtti Ádám közvetlenül látta magát az igazságot, a bukás utáni ember azonban elvesztette erre való képességét, s csak képek és figurák által láthatja azt,²⁷⁵ mivel az emberi gyöngeség nem képes felismerni, befogadni és szeretni a meztelen igazságot.²⁷⁶ Nicole szerint az *eloquentia* célja a megerősítés a hitben és az igazságban; a meggyőzésnek az igazságon kell alapulnia, s nem elég elmondani az igazságot, hanem meg is kell tudni győzni róla.²⁷⁷ Mindezek alapján nem nehéz felismerni a szoros kapcsolatot Rákóczi *veritas*-értelmezése és a janzenista elképzelések között.

A *veritas* Rákóczi számára személyes fogalom, egyben a művek alapvető tényezője és fontos szervező elve, de nem egyenlő mértékben, s nem vált olyan mértékben rögeszmévé, mint például Saint-Simonnál.²⁷⁸ A fogalom egyszerre fejez ki egyéni szándékokat és elfogultságokat, általános eszméket és másoktól átvett nézeteket. Magában foglalja titkok leleplezését, kételyeket, tanúk felvonultatását, kihagyásokat, események, források és adatok elhallgatását és életének igazolását. Ösztönzi konfliktusok feltárását, jelzi a társadalmi helyzettel szembeni elvárásokat, és kifejezi a megfelelési igényt a fejedelmi beszédmód kívánalmainak. A fogalom jelentése távol áll a korabeli történetírás „igazságnak megfelelés” felfogásától; Rákóczi nem tart igényt az úgynevezett pártatlanságra. Az örök igazság, a meztelen igazság és az igazság keresése motívumok ismétlése fontos hitelesítő eljárás a két önéletrajzi műben. Azt, ami első pillantásra széttartónak vagy összefüggéstelennek tűnik fel a fogalom-

²⁷² GUION (2002: 204).

²⁷³ GUION (2002: 213–214).

²⁷⁴ GUION (2002: 376).

²⁷⁵ GUION (2002: 508–510).

²⁷⁶ GUION (2002: 513).

²⁷⁷ GUION (2002: 536; 627–629; 641).

²⁷⁸ HERSANT (2009: 132).

ban a mai olvasónak, Rákóczi vallási meggyőződése, fejedelmi szerepértelmezése és száműzött helyzete egyetlen tényezőben egyesíti.

Rákóczi *veritas*-diskurzusát szervező fő motívumok közé tartozik a fejedelmi ambíció eltakarása, a fejedelmi legitimitás problémája, a vállalt feladat teljesítetlensége, a vallásos hit, a világtól való visszavonulás és az aktív politikai–katonai cselekvés vágya közti feszültség, valamint az utókorral folytatott párbeszéd. A legitimitáshoz való ragaszkodás a *veritas*-diskurzus egyik kulcsa. Rákóczi tudatosan összemossa egymással e diskurzus különböző szintjeit, a kronológia és az elbeszélés folyamatait, a fogalom teológiai, spirituális és világi jelentéseit, a fikcionális és a történeti olvasat lehetőségét az önéletrajzi művekben. A *veritas* fogalma itt nagymértékben hozzájárul Rákóczi sorsának ideologikus reprezentációjához. Folyamatosan jelen van a *veritas* és a vallás kapcsolatának problémája, a *veritas* mint vezérelv és útmutató, a *veritas* és a *caritas* összeegyeztethetősége, a *veritas* és Isten azonosításának augustinusi témája, valamint a bibliai történet által bemutatott és garantált *veritas* és a hozzá fűződő viszony. Rákóczi jól kidolgozott retorikai eszköztár birtokában és a hagyományos vallási nyelvezet ismeretében vegyíti a különböző stílusrétegeket, elbeszélő, tudósító, meditatív, vallomások, imádságos és más formákat a *veritas*-konceptió elemeivel. Vallási értelemben az igazság Rákóczi szerint Isten megnyilvánulása a világban, alapvető szakrális tekintély. Világi értelemben a hamisság ellentéte, míg önmagára vonatkoztatva saját személyének tulajdonsága, miközben mindent megtesz azért, hogy az igazság szeretetét önmaga fő jellemvonásaként, önmagát az igazság hőseként ábrázolja. Ebben a törekvésében – a különbségek ellenére – Rákóczi lényegében odaállítható Saint-Simon herceg emlékirataiban megrajzolt alakja mellé.²⁷⁹

Források

A	RÁKÓCZI <i>Aspirationes</i> 1994
BETHLEN 1943	Gróf Bethlen Miklós <i>Önélet írása</i> , bev., sajtó alá rend. Tolnai G., Budapest, [1943].
CORPUS 1779	<i>Corpus Juris Hungarici [...]</i> , Tom. 2, Budae, Typ. Regiae Universitatis, 1779.

²⁷⁹ HERSANT (2009: 163–164).

- CP RÁKÓCZI *Confessiones* 1876
- JANSENIUS 164 Cornelius JANSENIUS, *Augustinus*, Tom. I–III, Lovanii, J. Zeger, 1640.
- MM RÁKÓCZI *Mémoires* 1978
- MP RÁKÓCZI 1997
- M1723 RÁKÓCZI 1997
- R RÁKÓCZI *Réflexions* 1984
- RÁKÓCZI *Confessiones* 1876
Principis Francisci II. Rákóczi Confessiones et Aspirationes principis christiani, ed. Commissio Fontium Historiae Patriae Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest, MTA, 1876.
- RÁKÓCZI *Mémoires* 1978
 II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig – *Mémoires du prince François II Rákóczi [...]*, ford. Vas I., tan., jegyz. Köpeczi B., szöveggond. Kovács I., Archivum Rákóczianum III. osztály: Írók, II. Rákóczi Ferenc művei 1, Budapest, 1978.
- RÁKÓCZI 1984
 II. Rákóczi Ferenc erkölcsi és politikai végrendelete – *Testament politique et moral de François II Rákóczi*, ford., Szávai N., Kovács I., tanulmány, jegyz. Köpeczi B., szöveggond. Borzsák I., Kovács I., III. osztály: Írók, II. Rákóczi Ferenc művei 3, Budapest, 1984.
- RÁKÓCZI *Réflexions* 1984
Réflexions sur les principes de la vie civile et de la politesse d'un chrétien, in: RÁKÓCZI 1984.
- RÁKÓCZI *Tractatus* 1984
Tractatus de potestate, in: RÁKÓCZI 1984.
- RÁKÓCZI *Aspirationes* 1994
 II. Rákóczi Ferenc fohászai – *Aspirationes principis Francisci II. Rákóczi – Aspirations du prince François II Rákóczi*, szöveggond. Déri B., Kovács I., jegyz. Hopp L., ford., Csóka G., Déri B., Archivum Rákóczianum III. osztály: Írók, II. Rákóczi Ferenc művei 4, Budapest, 1994.
- RÁKÓCZI 1997
 II. Rákóczi Ferenc meditációi – *Meditationes principis Ferenc II Rákóczi, Méditations du prince François II Rákóczi*, szöveggond., jegyz. Déri B., Kovács I., tartalmi összefoglalók Tüskés G., III. osztály: Írók, II. Rákóczi Ferenc művei 5, Budapest, 1997.
- SZENTZIMOLNAR 1767 *Dictionarium Latino-Hungaricum*, cura a Alberto MOLNAR SZENTZIMOLNAR collectum, studio Francisci Páriz Pápai, opera Petri Bod, Cibinii, S. Sárdi, 1767.
- SZEPES 2019 SZEPES E. ford., Rákóczi Ferenc, *Vallomások*, Pécs, 2019.
- T RÁKÓCZI *Tractatus* 1984
- V SZEPES 2019

Felhasznált irodalom

- GUION 2002 B. GUION, *Pierre Nicole moraliste*, Paris, 2002.
- HERSANT 2009 M. HERSANT, *Les discours de vérité dans les Mémoires du duc de Saint-Simon*, Paris, 2009.
- HOPP 2019 HOPP L., *Az író Rákóczi*, in: SZEPES, 2019, 357–478.
- KNAPP 2019 KNAPP É., *II. Rákóczi Ferenc Aspirationes/Aspirations című művének irodalmi mintáihoz*, Irodalomtörténeti Közlemények, 123 (2019), 433–464.
- KNAPP–TÜSKÉS 2016 KNAPP É. – TÜSKÉS G., *II. Rákóczi Ferenc rodostói könyvtárának új rekonstrukciós kísérlete*, in: *A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon*, szerk., Balázs M., Bartók I., Szeged, 2016, 227–247.
- KOVÁCS 2020 KOVÁCS I., *Rákóczi irodalmi profilja*, Napút 22/4 (2020) 121–134.
- KÖPECZI 1978 KÖPECZI B., *II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai*, in: RÁKÓCZI Mémoires, 1978, 427–450.
- KÖPECZI 1991 KÖPECZI B., *A bujdosó irodalmi hagyatéka*, in: Köpeczi B., *A bujdosó Rákóczi*, Budapest, 1991, 467–569.
- MALEBRANCHE 1992 N. MALEBRANCHE, *De la recherche de la vérité [...], I – III*, Paris 1674–1678, Paris; *Oeuvres*, éd. de G. Rodis-Lewis, 2 vol., Paris, 1979, 1992.
- TÓTH 2009 F. TÓTH, *Justice divine ou droit des gens? L'idée de justice dans les écrits autobiographiques de François II Rákóczi*, in: J. Garapon, Ch. Zonza, dir., *L'idée de justice et le discours judiciaire dans les mémoires d'ancien régime (XVIe–XIXe siècles)*, Nantes, 2009, 93–106.
- TÓTH 2016 F. TÓTH, *L'idée de la justice et la guerre d'indépendance du prince François II Rákóczi, 1703–1711*, in: N. Drocourt, Éric Schnakenbourg, dir., *Thémis en Diplomatie: Droit et arguments juridiques dans les relations internationales*, Rennes, 2016, 145–158.
- TÜSKÉS 1997 TÜSKÉS G., *A meditációíró Rákóczi*, in: RÁKÓCZI, 1997, 959–980.
- TÜSKÉS 2016 TÜSKÉS G., *Janzenizmus, felvilágosodás, emlékirat in: A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon*, szerk., Balázs M., Bartók I., Szeged, 2016, 23–39.
- TÜSKÉS 2016b G. TÜSKÉS, *Psychomachie d'un prince chrétien: au carrefour des genres autobiographique et religieux: François II Rákóczi: Confessio peccatoris, Première partie*, in: *Chroniques de Port-Royal*, 66 (2016), 401–426.
- TÜSKÉS 2016c G. TÜSKÉS, *Schuld und Sühne in der Confessio peccatoris von Fürst Ferenc Rákóczi II.*, *Simpliciana. Schriften der Grimmelshausen Gesellschaft*, 38 (2016) 379–414.
- TÜSKÉS 2017 G. TÜSKÉS, *Psychomachie d'un prince chrétien: au carrefour des genres autobiographique et religieux: François II Rákóczi: Confessio peccatoris, Seconde partie*, *Chroniques de Port-Royal*, 67 (2017) 323–341.

- TÜSKÉS 2018 TÜSKÉS G., *Fikció és valóság – a bűn fogalma és retorikája a Confessio peccatorisban*, Előadás az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében, 2018. november 13.
- TÜSKÉS 2018b TÜSKÉS G., *Fikció és valóság a Confessio peccatorisban. A lengyelországi emigráció ábrázolása*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 122 (2018) 565–579.
- TÜSKÉS 2019 TÜSKÉS G., *A bűn fogalma és retorikája a Confessio peccatorisban*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 123 (2019) 415–432.
- TÜSKÉS 2020 TÜSKÉS G., *A kegyelem fogalma és elmélete II. Rákóczi Ferenc Confessio peccatoris című művében*, *Antikvitás és Reneszánsz*, 5 (2020) 167–220.

Francis II Rákóczi and the Idea of *Veritas*

There is no part of Francis II Rákóczi's oeuvre in which he does not deal with the issue of veritas in any form. Although historical, theological, moral, logical, and philosophical thinking are constantly mixed in varying proportions and emphasis in his writings, and the genres of religious, political and ethical literature appear "combined", the works refer to each other in this regard. Rákóczi dealt with the question of truth following Augustine, at a Camaldolese-Jansenist instigation, using Grosbois reading experiences and the private library in Tekirdağ (Rodostó in Hungarian). Through the use of terms that are essentially biblical and Augustinian in origin, close to that of Jansenius and several other authors, the works confront several conceptions of truth, while the author is constantly trying to prove that he also thinks independently in this field and that his opinion differs from others. Rákóczi's conception of veritas is as syncretistic as his conception of sin, grace, free will, predestination, and chosenness. Veritas is a personal concept for Rákóczi, a fundamental factor of his works and an important organizing principle at the same time, but not to the same extent, and it did not become as obsessive as in Saint-Simon.

Keywords: Francis II Rákóczi, verity, justice, jansenism, Augustine of Hippo, Cornelius Otto Jansen, Louis de Rouvroy duc de Saint-Simon